

REVISTA ISTORICĂ

Anul XVI, N-le 10-12.

Octobre-December 1930.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL :

N. Iorga : Note ateniene (comunicare la Academia Română).

Petre Sergescu : O istorie a chimiei.

Valeriu Papahagi : O scrisoare a lui Alexandru Mavro-
cordat către ambasadorul venețian Lorenzo
Soranzo.

Dimitrie Ionescu ; Contribuțiuni la cunoașterea legăturilor
Bisericii românești cu Patriarhia de Alexan-
dria. — II.

N. Iorga ; O carte uitată despre România.

Dări de samă de *N. Iorga* și *Radu Vulpe*.

Cronică de *N. Iorga*.

1930

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 25 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DARI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XVI-lea, n-le 10-12.

Octombrie-December 1930.

Note ateniene

— comunicate la Academia Română (Novembre 1930) —

Recenta mea ședere în Atena n'a rămas fără oarecare foloase pentru amănunțele istoriei noastre.

Încep cu o descoperire întâmplătoare pe care mi s'a spus că a făcut-o și colegul nostru părintele Nicolae Popescu:

Între obiectele aduse din Asia Mică de nenorociții „schimbați” ai tratatului de la Lausanne, obiecte care sînt expuse într'o casă din Strada Academiei, acolo, la Atena, privirea mi-a fost atrasă de o splendidă legătură de argint suflată cu aur, cuprinzînd, în patru icoane, Buna Vestire, Nașterea Domnului, Răstignirea și Învierea. Aveam înaintea maa, vizibil, un lucru ardelenesc, de o artistică migală, așa cum se făcea la Brașov și la Sibiu, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea¹.

Pe pagina albă de la început, cu slove mari, în care am recunoscut scrisoarea lui Vodă-Brîncoveanu, era această însemnare:

Lt. 1711, Martie 31 d., acest *Tratavanghel* (*sic*) au fost al lui Ianache Cluș. cel bătrîn, omul cel bun și sluga cea bună și dreaptă, care s'au petrecut într'acastași zi, care era Sămbăta cea mare a Sfîșintelor Paști.

Apoi:

Lt. 1712. S'au ferecat și s'au înfrumusețat a[cest] sf[î]ntu *Tratavanghel* de Io Costandin BB. Voevod.

În socotelile lui Brîncoveanu apare nu odată acest Clucer Ianachi. Persoană lui nu e însemnată pentru istorie, dar e alît de însemnat pentru noi să pătrundem în infimitatea simțitoare a inimii strălucitului Domn fără noroc prin calificativele date ajutorului său casnic: „omul cel bun”, „sluga cea bună și dreaptă”...

¹ V. Ἴσπρά καμψηλὰ νὰπὼν καὶ μὲνῶν τῶν ἀνταλλάξιμων, Atena 1930, no. 22 (p. 21).

Cartea, din a cărui îmbrăcăminte ar trebui să avem o reproducere galvanoplastică, mai poartă și câteva rînduri grecești care arată unde a ajuns ea prin acele regiuni depărtate, — după vînzarea la Constantinopol a lucrurilor sechestrate de la Domnul mazil :

Ἐρχόμενον τόδε τετραευαγγέλιον ἀπὸ Βλαχίαν εἰς τὰ αὐτόθι, ἐν Γκιονμισχανᾶ, καὶ ἡγοράσθη παρὰ Γάνος Ζαμάντη, καί, ἀποδιδώσει τοῦτου, ἀπαμένει τῆ χρησιμότητι κὺρ Κυπριανῶ, καὶ δῶρη ὁ Θεὸς καλὴν εὐτυχεῖαν γράφης (?).

„Acest Tetravanghel din Vlahia [a ajuns] în aceste locuri, la Ghionmishană, și a fost cumpărată de Ganos Zamanti, și la moartea lui rămîne prea-vrednicului chir Chiprian, și să-i dea Dumnezeu noroc bun.“

* * *

Ni s'a oferit un splendid pergament cu pecete afirmată în care inițialele sînt cu litere de aur¹, prin care Mihai Racoviță, Domn al Moldovei, hotărăște față de Sfîntul Mormînt care sînt moștile lăsate în sama Patriarhului și care acelea ce rămîn supț administrația locală, dînd în schimb însemnate privilegiile de dări egumenilor ierosolimitani din Moldova. Patriarhicești vor fi deci numai lăcașurile ieșene: Galata, Barnovschi, Sf. Sava, Cetățuia și Bîrnova, la care se adauge Sf. Gheorghe din Galați, iar Domnia reține mănăstirile de la munte, Bistrița, Pobrata și Tazlăul, „de vreamia ca la mănăstirile ce sînt la munte călugării greci s'au socolit că nu sînt puțincoși a chivernisi“.

Mai importantă decît această orînduială e însă afirmația din proemiu că Domnii noștri au moștenit datoria vechilor Impărați bizantini: „lipsindu acei pravoslavnici Împărași, carii era sprejinitori și așutitori aciaștii sfintei celși, acmù dară într'aciate vreami cu vreamia dumnedzâiască corunindu-să luminași și pravoslavnici Domni în țara noastră a Moldovei, așijdiorile și mulți

¹ D. G. G. Mironescu, președintele Consiliului de miniștri, l-a cumpărat și l-a dăruit Academiei.

din cinstiți boiari cu danii, cu bani și cu multe fealiuri de lucruri au miluit¹:

„Io Mihai Racoviță Voevoda b[o]jiteiu m[i]l[o]stiiu g[o]sp[o]d[a]rū zemli moldavscoi facem știrea cu ačasfi carte a noastră tuturor cui să cadia a ști: de vreamia ce sf[ă]ntul și de viață dăftoriul Mormîntul Domnului Nostru lui Is. Hs. iaste maica a tuturor sf[i]ntelor besearici, n'au vrut dar Dumnedzău cu altu mijloc să facă chivernisala sfintei Besiareaci fără căt cu milostenia pravoslavnicilor creștini, pentru că și Sfinții Apostoli strîngea milostenie și încă prin multe cetiți și sate au aședzat orînduită milostenie ca să margă la Sf[ă]ntul Sion, care și sf[ă]ntul și fericitul Pavăl o au numit blagoslovenie și dup[ă] acieaia moșii și strămoșii noștri și toți pravoslavnicii creștini, și mai ales de aceștea prèfereciți și samodrăjiți Înpărași și luminași Domni și cinstiți boiari cu multe fialiuri de daruri și cu xenodohii, adec[ă] case de priimirea streinilor, și cu alte mari milostenii au cinstit și au slujit aciaștii blagoslovitei Mitropolii care iaste maică tuturor Besearicilor creștinești, iar, în vreamile ceaste de apoi lipsindu acei pravoslavnici Înpărași carii era sprej[i]nitori și așuțitori aciaștii sfintei cetiți, acmù dară într'aciate vreami cu vreamia dumnedzăiască coronindu-să luminași și pravoslavnici Domni în țara noastră a Moldovei, așijdiarile și mulți din cinstiți boiari cu danii, cu bani și cu multe fealiuri de lucruri au miluit și cu mijlocul aciaștii milostenii (*sic*) pururea să înblândzăscu acialea fără credință neamuri și să biruescu viclesugurile ereticilor și să păzește casa Dumnedzăului lui Iacov întreagă cu toafii plinirea ei, cum și până acmù să află și iaste cunoscuti în toată Besearcă (*sic*) lui Hs. Acmù dară de la o samă de vreamia, din zavistie diiavolului slăbind aciașt pământ din împlarea oștilor și de alte, așia și'ntr'acesta chip și mănăstirile carile sint închinat la Sf[ă]ntul Mormînt au slăbit, căt să află la cumpăni, și milostenie carea mergea din țara noastră la Sf[ă]ntul Mormînt să lipsască, și, așea fiindu, miluit-au Dumnedzău de-a au venit aici sufleatiascu părintele nostru Prea-fericitul chirù Dosithei Patriarhul al sfintei cetiți a Ierusalimului, și aflându mănăstirile a Sf[ă]ntului Mormînt

¹ D. C. Karadja îmi semnalează că pe un act de donație internă Vasile Lupu iscălește cu cerneală de purpură.

Întru mare neputință, pentru căci și câte bucate și lucruri ă-au avut să afli în datorie ca aceiaia cât nu-i în puțință să să chivernisască, și iarăși câte mănăstiri să afli neîndatorite, încă să lipsescu de bucatiale lor, pentru căci au vândut din bucate ă-au avut și au dat în nevoile țărăni, vrut-au dar Sfinția Sa ca să le așează și să le îndreapledză după puțință aceastea sfinte mănăstiri a Sfântului Mormînt, iară pentru mănăstirile ce sintu la muntea: Bistrița, Pohrata și Tazlăul, carile să afli lucrurile ă-au avut și dobitoaceale lor mai multe decât cându s'au închinat la Sfinția Sa Patriarhul, și, plătindu datorile și nevoile carile au avut, după aceiaia iar le-au lăsat Sfinția Sa întru stăpînirea noastră, precum au fost și mai înainte, de vreamia că la mănăstirile ce sint la munte călugării greci s'au socotit că nu sint puțincoși a chivernisi, iară aciălea 5 mănăstiri carile sint aici în Iaș și S-tăi Gheorghie la Galați le-au poprit Sfinția Sa Patriarhul ca să să afle supt stăpînirea Sfântului Mormînt precum au fost și mai innainte vreamea, adecă Galata, Barnovschii, S-tăi Sava, Cefițuia, Bîrnova și S-tăi Gheorghie la Galați, carele, măcor că datorie nu au, iar încăș în mare lipsă să află, de vreamie ce ș'au vândut bucateale și au dat la nevoile țărăni și a vreamilor carile sint adeverate întru toț, pentru aceiaia rugându-ni-să noați ca să păzim cinstea care au avut strămoșii noștri cătră Sfântul Mormînt și să aflim mijloc ca să lea îndrepțim și să le aședzăm, socotit-am daor că pofta Prea-fericitului părintelui nostru Sfinții Sale Patriarhului iaste cu calea și cu bună socoteală, așa și boțarii carli sint la țari mazili, aședzat-am și am adevorit într'acesta chip pentru aciaste șasea mănăstiri carile s'au ales la Sfântul Mormînt, Domnia nicea odată bani în datorie să nu ceaia de la egumeni, nici mulți, nici puțin, măcar la cea nevoia ari veni pămîntul nostru, și mănăstirile aceastea și egumenii aceastor șasea mănăstiri să aibă pacea. A doa, de vreamie ce mănăstirile acmù sintu în mare slăbiciunia și, înnoindu-le Sfinția Sa și aducându-le la oarece aședzarea, să nu aibă a da mai mulți darea la Visterie atuncea fără căl s'au aședzat acmù: 40 ug. Galata într'un an, 40 ug. Barnovschi într'un an, șasea ug. S-tăi Sava într'un an, 16 ug. Cefițuia într'un an, 8 ug. Bîrnovschi într'un an, 12 ug. S-tăi Gheorghie ot Galați într'un an. Și acăș[ia] să fie pentru ca, de s'ar și mai;

Înmulți venitul mănăstirilor, și bucatiale lor să nu aibă a lua mai mult la Visterie fără cât precum sint aședzate, că, luându-să mai mult, va aducea mare pagubă Sf[ă]ntului Mormînt, și spre noi și spre episcopi și spre boierii noștri greu păcat, numai venitul ă-ar fi să meargă la Sf[ă]ntul Mormîntu pentru cinstle [[ă]rri noastrea și pentru veačnică pomianirea a noastră și a părinților și a moșilor și a strămoșilor noștri. A treia, pentru iarăș pomeanitale mănăstiri și pentru oamianii carii sint vecini a sf[i]ntialor mănăstiri, să aibă pururea, fiindu vecini ori într'un sat ori în multe sate a fiișteacarea mănăstiria de aciaste: 56 de oamiani Galata, 41 oamiani Cetățuia și și cu Hlincea, 9 oamiani Bîrnova, 43 oamiani Barnovschii la Șipote, 18 oamiani Iij Barnovschii la Volcineț, 77 oamiani Iij Barnovschii la Toporăuți, 3 oamiani a lui S-tăi Gheorghie la Galaț, 9 oamiani S-tii Sava. Aflat-am și pentru ciaste cu calea și cu bună socoteală aceeași oameni acestor pomenite 6 m[ă]n[ă]stiri să dea Visterii de om câte doi galbeni și giun[ă]fate într'un an; însă acești bani să-i dea de patru ori pe ăferturi, și m[ă]n[ă]stirile iară să dia pe ăferturi. Așijdeari, aciaste sfinte m[ă]n[ă]stiri avăndu cățva vecini fugiți prin multe locuri, deci, cându vor veni vrea unii de aceaia, să aibă egumenii a-i aducea la Visterie și să lea ia pecetlufuri și după aceaia să să aședzea la satiale lor și să aibă a da și aceia ca și ceaialalți oamiani căle 2 ug. pol de om într'un an, și, osebi de aciaste, începăndu unii a face rău običaj de lua gorștină de oi de la aceaste sfinte m[ă]n[ă]stiri a Sf[ă]ntului Mormînt, de care de acmù înnainte nici într'un chip ačasta să nu mai fii, ce să fie bucatiale m[ă]n[ă]stirilor în pace de gorștenă, precum arală cinstite cărți a luminați și a răpăosați Domni ă-au fost înnainte de noi.

Și iarăși încă aceaste sfinte m[ă]n[ă]stiri carea sintu pomenite mai sus să aibă a lua de la aciastii pomeniți oamiani a m[ă]n[ă]stirilor fără de nicio înproflivirea deseatin[ă] de stupi și gorștin[ă] de mascuri și gorștin[ă] de oi. Așijdearile iarăș într'aciaste pomenite sate a sfintialor mănăstiri nicea un fial de globnici sau gudecători să nu întrea, nici vornici, nicea părălabi, nicea solari, nici alți oamiani domnești, nici boiarești, și nici să-i gudiacea, nice să-i globască, fără numai egumenii lor să le fie cercători și gudecători, să cearce pre cei vinovați, osebit de să va întimpla vre o greșală mare, cum de moarte

de om sau de furtișag, care să cuvine a să căota cu Divanul domnesc, precum iarăș arafi cărțile acialor mai nainte Domni. Așijdiare iarăși dintr' aceastea pomenite sate cai de olac sau podvodzi sau solfrie sau alte angherii č-ar fi pre alții în ț[ă]r[î], nimea să n'aibî a lua nici a supăra, ca să fie satile m[ă]n[ă]știrilor în paci de toate de aciaste. Pentru aceastia pentru toate adevearim dară și făgăduim cu toafi socoteală și sfatul Mitropoliei ț[ă]r[î] și a episcopilor și a tuturor boiarilor, precum s'au pomenit mai sus, precum mănăstirile a Sf[ă]ntului Mormînt, aceaste câte s'au scris într'al nostru uric numai atîta să aibî a da, și m[ă]n[ă]știrile și oamianii a m[ă]n[ă]știrilor, iară nu mai multu decât oamianii m[ă]n[ă]știriaști, câte 2 ug. p[ol] de om într'un an, și de împrumutarea și de gorștină și de deseatină să fie pururea de toate în paci, și nicea odafi în viaci altă dare să nu aibă, nicea mai mult, nici mai puțin, și toate giudecățile oamianilor m[ă]n[ă]știresți să fie de la egumiani, iar altu nimea să nu să amestecea, nici vornici, nici p[ă]rc[ă]labi, nicea podvodari, nici cai de olac, nici solari, de aceaste de toate să fiia în toate vreamile în pacea. Socotit-am dară Domniia Mea și adevearim cu aciast uric al nostru să fiia cu mare înîfrîtură și neclătît de acinû și până în viaci. Așijdiar[e] și alți Domni carii ar fi în urma noastră să n'aibî a strica, nici să aflea pricinî pentru nescai fimplări a vreamilor să clătească a noastră socoteală sau să o leapedia, ca să nu să strice iarăș m[ă]n[ă]știrile a Sf[ă]ntului Mormînt, și va veni pre urmî rușine și păcat și blăstîm în p[ă]mîntul nostru, căci și noi ačastî dati în multî greutate și datorii ne aflîm. Iară înc[ă]și pentru chivernisala sfintialor m[ă]n[ă]știrii așa am legat, iară carea Domnu ari vrea să leapedia sau să clătească ori multu ori puțin și iară carii ari sf[ă]tului ca să să leapedea sau să clătească, ca niște vrîjmași a Sf[ă]ntului Mormînt și întru tot necreștini și fără frica lui Dumnedz[ă]u, să fiia neiartați și afurisiți de Tatîl și de Fiul și de D[um]n[u]l Sf[ă]ntu și blăstămat de 318 purfitori de D[um]nedz[ă]u parinți č-au fost în Nich[ea], și îngerul lui Dumnedz[ă]u să-i goniască pe unii ca aceeaia în toate dzilele viații lor, și tot prilejul lor să fie arsu în foc, și în cea mai de săv[ă]rșit să fie anathema și trupeaște și sufleatiaste, și partea lor să fiia cu aceeaia č-au răstignit pre Domnul nostru Is. Hs. în veačnică muncă, amin.

Io Mihai Racoviță Voivod.

Из на етванкѣм градѣ ꙗкоуѣ, вѣтѣ ꙗсѣѣ, мѣца сеп. вѣ дн.
† Писанъ ꙗвѣннѣе.“

Recetele afirmată cu inscripția: Иѡ МНХАНІА РАКОВИЦЪ БОЖЮ МАСТИЮ ГЕНДРЪ ЗЕМЛЕИ МѡЛАДЕНИ, cu bourul încoronat, spada și buzduganul și inscripția: 1703.

Acest hrisov face parte dintr'un șir de asemenea orînduiri, care încep la 1686, supt Constanlin Cantemir, și urmează până la actul din 1752 al fiului lui Mihai Racoviță, Constantin¹. Și anume textul e că în actul lui Antioh-Vodă Cantemir.

* * *

Între materialele artistice și epigrafice care se conservă în templul lui Teseu am găsit o piatră acoperită cu o scrisoare care nu putea fi decît dintr'o epocă foarte nouă.

Ea are următorul cuprins, care înfățișează pe un Mitropolit de Durostor, de Silistra, trecut apoi la Atena:

Ἡ δὲ Μητρόπολις διὰ σπουδῆς καὶ (sic)... κοσμηται καὶ δαπάνης τοῦ πανιερωτάτου καὶ θεοπροβλήτου Μητροπολίτου πρώην Δρύστρας... τὸ γε νῦν ἔχον Ἀθηνῶν παιμένος τε καὶ προστάτου κ[υρία]ς κ[υρία]ς Βαρβολομαίου μνήμης αὐτοῦ ἔνεκεν ἀθανάτου, 1767.

(Iar Mitropolia s'a împodobit cu osteneala și cheltuiala preasfințitului și de Dumnezeu păzitului Mitropolit mai înainte al Drisirei, iar acum păstor și căpetenie al Atenei, domnul domn Vartolomeiu, pentru amintirea lui nemuritoare; 1767).

Dacă nu mă înșel, acest Vartolomeiu e pomenit într'o călătorie francesă din secolul a XVIII-lea pe care am pomenit-o cîndva în chiar aceste „Memorii“ ca fiind de origine Român din Pind.

* * *

În Museul Societății de arheologie și istorie se păstrează o serie de portrete ale Domnilor fanarioși. Pe lîngă o formă care-mi pare deosebită a portretului gravat al lui Nicolae Mavrocordat, pe lîngă un Constantin Mavrocordat presintat în două feluri (unul cu inscripția: „Regificos fastus Musarum vincit amore“), avem

¹ Codrescu, *Uricariul*, II, pp. 92-123 (după originalele la Sf. Sava; v. prefața la vol. VII). Cf. și VII, p. 121 (pentru Galata).

pe un Constantin Ipsilanti, cu icoana Justiției, mărunță, în colț, iar alt Constantin Ipsilanti după originalul care era la Chișinău, un Costachi Moruzi, un Alexandru Suțu și un Alexandru Moruzi, un Alexandru Hangerli'. Între amintirile Ipsilanților e un mic portret al Văcăreascăi care a fost mama șefului revoluționar din 1821. Un foarte frumos chip al lui Lambru Photiadēs a fost dat de el însuși elevului său Ghenadie. Două portrete ale lui Ignatie, episcop de Arta, devenit, la începutul secolului, supt ocupația rusească, Mitropolit la București, merită să fie și ele semnalate: unul a fost reprodus în amănunțitul catalog tipărit.

O foarte plăcută surprindere a fost pen'ru mine să găsesc între frumoasele schițe în colorii ale pictorului cefalonit Pizzamano (1757-1825), care a învățat la Paris și a petrecut la Petersburg, la Chișinău și la Constantinopol, două desemnuri deosebite de elegante care ne privesc: unul înfățișează pe un beizadea fanariot („costume di beizadè“), iar altul, cel mai însemnat, femei dintr'una din aceste dinastii pe la 1810, o Doamnă, o domnișă și o copilă, cu această notă în creion: „Domna o principessa, Domnizza o principessina, corizzàchi, giovinetta“.

. . .

Neașteptat de mult mi-a dat Biblioteca Națională.

Un singur manuscris românesc (no. 1799 din catalog²). Frumos scris, cu litere inițiale roșii, el cuprinde slujba bisericească, „osmoglasnicul“, cu „stihuri ale lui Anatolie“, „stihuri după alfavita la Greci“. O notișă în aceeași cerneală roșie arată cui îi e datorită lucrarea: „Scris popa Theo[dor], Sf. Gheorghe cel Vechiu“ (p. 88). La sfârșit, o altă însemnare arată epoca: „Să să știe că acest Ozmoglaznic iaste al mieu, Marcul, și cine s'ar ispiti să-l fure să fie blestemat de 3 și 18 (*sic*) sfinți părinți, leat 7276 († scwă; *sic*): Avgust în 30, ploae multă“.

Între cele grecești, o Σύνοψις φυσιολογική, scrisă de Ioan Adami, din Arvanitochori probabil, trăind la Sibiu, în 1709 (Σύνοψις φυσιολογική... Ἐν δὲ τῷ τέλει προσεχέθησαν καὶ τινὰ περὶ ζώων καὶ

¹ Apar în N. Iorga, *Albumul Doamnălor români*.

² Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ἰ. Σακελιῶνος καὶ Ἀλκιβιάδου Ἰ. Σακελιῶνος, Atena, 1892.

ψυτῶν, ὀλίγα καὶ περὶ γεωγραφίας ἐκ διαφόρων ἐιδέλων συλλεχθέντα λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν, ἐν Συμπινίῳ, ἔτει 1709, μηνὶ Μαΐου 9. Συνεγράφητο ὁ ἐλάχιστος Ἰωάννης Ἀδάμη, ἐξ Ἄρδαν). La capăt versuri lafine, care lămuresc scopul.

Un caiet de student (no. 1184) la vestitul dascăl Manase Eliad, despre care se spune că era din Melenic, urmează cronologic (Προγραμματισματ: Βουκουρέστη, 1766, Μαΐου 1, παρὰ τῆ σοφολογιωτάτῳ διδασκάλῳ Μανασσῆ). Inceputul la retorică (προοίμιον εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην) e din 9 Decembre 1762. La 1763 se isprăvește unul din cursurile profesorului (Ἡ παράδοσις εἴληφε τέλος κατὰ τῆ (sic) ἀψῆς'τῳ, ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 5'τῳ, ἢ δὲ 6'τῳ, ἀψῆς'τῳ, τῆ 1'τῳ Μαΐου). Școlarul era din Cîmpulung (ἀψῆς'τῳ, κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον, τῆ 6'τῳ, ἐν Κομπουλουργίῳ). Se afirmă proprietatea în 1766 a lui Manase însuși (Βουκουρέστιον, ἐκ τῶν τοῦ Μανασσῆ ἠλίξ τοῦ ἐκ Μελενίκου, ἀψῆς'τῳ, Μαΐου 15'τῳ), dar o notiță din Februar 1755 pomeneste de „cutremurul cel foarte mare“ (1755, Φρεδουαρίου (sic) 21, ἡμέρα τρίτη, ἔγινε σεισμός (sic) μεγαλότατος εἰς ὄρας τῆς ἡμέρας 7, καὶ ὁ Θεὸς νὰ εἶναι εἰλεως εἰς ἑμὰς τοὺς ἀμαρτολοὺς).

Se cetește și această notiță din 1766, care dă numele lui Neofit eclesiarhul Căluș, stînd la Cîmpulung și București, ca scriitor: Ἐν Κομπουλουργίῳ τῆς Βλαχίας γέγραπται: τετέλεσται δὲ ἡ τῆς παρουσίας ῥητορικῆς παράδοσις τὸ ἀψῆς', κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον, τῆ 11, ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας, ἐν τῆ Ἀκαδημίᾳ τῆς αὐτῆς. Νεόφυτος ἱερομόναχος ἐκκλησιάρχης Καλοῦτζης¹.

Un alt manuscris din 1767 cuprinde un Epistolariu al lui Teofil Coridaleu, scris la Patmos, de „un Teodor din Vlahia“, care făcea studii acolo (Τὸ παρὸν Ἐπιστολάριον διορθώθη παρ' ἐμοῦ Θεοδώρου τοῦ ἐκ Βλαχίας ἐν τῆ κατὰ Πάτριον σχολῆ, σπουδάζοντος, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν δεξιάσθων εὐγνωμόνως αἱ ἐντυγχάνοντες, προστιθένασι κάκεινοι τὸ σφίσειν εὐρεθέν, μὴ ἀπαξιοῦντες, μεινυγμένοι τοῦ ποιήσαντο[ς]).

Apoi încă unul (1752) cuprinde cartea aceluiași „Despre suflet“, copiată tot de călugărul Neofit Căluș (Καλοῦτζης), ajuns eclesiarh tocmai la Citera, dar trăind la București pentru studii, în 1767 (Γέγραπται μὲν ἡ περὶ ψυχῆς πραγματεία ἐν ἔτει σιτιρίῳ

¹ E și o notă din 1736 la scrisoarea lui Evghenie Bulgaris către fostul Patriarh de Constantinopol, Chiril (p. 60 și urm.).

αφῆς', κατὰ τὴν κέ'την τοῦ Μαΐου, διὰ χειρὸς ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου Καλοῦτζη, ἐκκλησιαάρχου τῆς ἐπισκοπῆς Κυθῆρων, ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀφῆς' (1767). **Mai departe:** Ἐπακρωθῆ (sic) δὲ ἡ Περὶ ψυχῆς πραγματεία μεθῆσει: ἐν ἔται σπητηρίῳ ἀφῆς', κατὰ τὴν κέ'την τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. **La urmă:** κατὰ τὸν κέ'την τοῦ Σεπτεμβρίου.

La 1781 a fost scris ms. 11848 care cuprinde recomandările către fiul său ale Păharnicului muntean Mihail Fotinò din Chios, „frunțas al filosofilor Bisericii celei Mari“ (Παραινέσεις ἀρχοντός τινος ὑπάτου τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ μεγάλου Παγαρνίκου Βλαχίας Μεγαλῆ Φωτεινοῦ τοῦ ἐκ Χίου, συντεθεῖσαι παρ' αὐτοῦ καὶ ἐκδοθεῖσαι πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. **Aiurea:** Παραινέσεις τινὸς ἀρχοντος ἐκ Χίου συντεθεῖσαι παρ' αὐτοῦ καὶ ἐκδοθεῖσαι, πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐν Βουκουρεστί, 1781, Μαρτίου 20); pe paginile 34 verso și următoarele e un Panegiric al lui Chesarie de Rîmnic (Ἐπιτάμιος εἰς τὸν Ῥιμνίκου Καισάριον; pp. 34 v-o — 39). Urmează un Epistolarium, un catalog de cărți și pagini în rusește.

Tot acest manuscris va trebui tipărit, fiindcă Mihail Fotinò nu e altul decât legistul căruia la 1765 Ștefan-Vodă Racoviță îi comandă Codul său¹.

O carte de medicină (no. 1503) e dedicată în 1806 beizadelei Dimitrie Moruzi.

În ms. 1366 o scrisoare din Varșovia, 21 Februar 1821, e adresată de Sebastiano Ciampi secretarului fanariot Kodrikas.

II.

În Muzeul Bizantin din Atena e expus acest privilegiu al lui Vodă Mavrogheni pentru fundația sa, Zoodochos Pighi din marginea Bucureștilor².

„Io Nicolae Petru Mavrogheni Vvd. i g[o]sp[o]d[a]r zemli vla-h[i]scoe. Fiindcă din mica noastră vârstă am avut deosebită râvnă de a luoă și a drege și a înfrumusețea ori pe unde ne-au învrednicit Dumnezeu cu orice dregătorie, după cum ne adeverează cuvântul cele ce în faptă să văd mai pe la toate ostroavile Mării Albe, miluindu-ne acum Domnul Dumnezeu cu Domniia aceștii de Dumnezeu păzită creștinească obladuire a Țării-

¹ V. Iorga, *Istoria literaturii romine în secolul al XVIII-lea*, II, p. 444. Manuscrisele se păstrează la Academia Română (n-le 20, 21, 122, 131).

² Mi s'a spus că și d. Demostene Russo a luat cunoștință de dnasul.

Rumîneşti, nu ne-am lipit înima de bogăţii, nici ne-am socotit ca nişte năimişi şi trecători, ci tocmai ca un stăpănitor adevărat şi părinte obştii şi cu grijă pentru cele de folos şi cu osărdie spre cele de înfrumuseţare şi de podoaba politii. Pentru aceia, nesocotind greotatea cheltuelilor Domnii, la însuş anul cel d'întăiu îndată ne-am apucat de am preamnoit Curtea domnească cea de jos, neputând suferi să vedem un Scaun vechiu al Domnii năpustit şi părăsit şi dărăpănat, stând în mijlocul politii o vedere jalnică, ca un semnu urât al pustirii, şi am înfrumuseţat-o şi pă din afară, şi pe din lăuntru, după cum să vede, şi încă, dorind a o răcori şi cu apa din fântăni necontenite curgătoare, tot într'acest an am pus toată silinţa cu cheltuiala însuşi din punga Domnii Mele de am adus apă de la izvoarele ot [Cr]eţuleşti, şi am făcut cea mai întâiu fântână afară pe drumul cel veichi la Pod[ul] Mogoşoai; care fiind afierosită supt ocrotirea Născătoarei de Dumnezeu şi pururea Feçoarei Marii şi alcătuindu-o ca o maică a tuturor celorlalte fântăni din năuntru din politie, s'au cinstit cu numele Izvoritoarei de tămăduiri fântăni. Pentru aceia, răscumpărând cu a noastră cheltuială tot locul coprinsului după împrejur, adecă stănj. doai sute în lungu şi doai sute în lat de la mănăstirea Sfântului Savvii, după cum însuş zapisul adeverează, am zidit de-asupra foişor foarte frumos, după cum să vede de toşi, am sădit şi grădină, am făcut şi namestii păn prejur şi, văzând discolliia lucrătorilor de măcînîş, pentru ingheţatul Dămboviţii iarna, şi lipsa ce să pricinueşte de pâine, am făcut şi trei mori de vânt. Încă am orânduît şi obor de vite i de vânzare de bucate, afară din curte, Lunea şi Joia, de 3 ori în săptămână, iarăş pentru înleznierea lăcuitorilor, fiind locul mai nalt şi mai uscat, de nu să face tină, din care să pricinueşte trudă şi necaz creştinilor ce vin la acest târg cu bucate i cu cherestele, şi mai vartos având şi îndestularea de ape, atât pentru oameni, cât şi pentru dobitoace, şi toată altă lesnire şi ţaranilor şi târgoveţilor. Unde cu ajutorul lui Dumnezeu am zidit şi biserică de piatră întru cinstea şi prăznuirea Sfintei Stăpănei noastre Născătoarei de Dumnezeu şi pururea Feçoarei Marii, spre a avea părlej de a năzui şi a să închina cei cucernici şi cu evlavie, şi de aici intrând în poliţia Bucureşti (deosebit de împărtaşirea apei ce am făcut şi dumnealor cinstiţilor şi credincoşilor Domnii Mele) pe la toate locurile cele trebuincoase şi depărtate, am făcut fântăni den

temelie și le-am dat apă den destul pentru lesnirea norodului și, aducând și în domneasca Curte și pă sus și pă jos, am răcorit-o cu îndestulare de izvoare, întinzându-ne cu adunarea norodului pân spre Podul Tărgului de afară. Deci pentru a să putea ținea aceste fântâni toate nestrămutate, nestricate, și apa de a curge neconținut, am socotit Domniia Mea, din preună cu Preasfinția Sa părintele Mitropolit și cu iubitorii de Dumnezeu părinți episcopi și cu toți dumnealor veliți boeri, de i-am orânduiri un erat fără de paguba Cămării, a Visterii și fără de greutatea țării sau cea mai mică supărare a cuivaș, după cum prin deosebit hrinov să arată. Din care am orânduiri întâiu suiulgiului celui mare și celorlalți suiulgiu le-aam făcut deosebit hrinov, și igumenului ce este la acea mai sus numită sfântă biserică a Izvorului Tămăduirilor pă lună tl. 20 și trei scutelnici, și păzitoriu de case și de hazneaeo și de cișmeaoa de acolò, pă lună tl. 5, și, de va mai prisosi, cu încet încet să să facă și zidirea duprin prejur, afierosind la numita sfântă biserică venitul vămii oborului celui mai sus numit și adetu pământului și vânzarea vinului și venitul morilor și al grădinii împreună cu scutelnici, atât pentru grădină, cât și pentru fântână, ca să fie nestrămutate acareturi și venituri neclintite ale aceștii sfântei biserici de la numita cișmea. Și orânduiri ca toate acestea să fie supt puterea de griji a iubitorului de Dumnezeu Sfinția Sa părintele episcopul Râmnecului chir Filaret, ca unul ce l-am cunoscut mai cu osărdie spre cele de folos și de înpodobirea politii. Însă orânduiri igumen de la numita biserică al Izvorului Tămăduirilor să aibă datorie să boteze copii și să cunune casnici fără de nicio plată, fiindcă acestea poruncește Dumnezeu să să săvârșască de preoți fără de plată, precum însuș Hs. au zis ucenicilor săi: în dar aș luat, în dar să dați, fără de numai să priimească de la botez și de la cununii câte o pâine pentru osteneala sa și să să mulțamească cu leafa ce cu îndestulare i-am orânduiri Domniia Mea a lua pe tot anul, cum mai sus arată. Care această sfântă biserică a Izvorului Tămăduirilor cu toate acareturile cișmelei de la numita biserică, ca o zidire a noastră, o afierosim și o închinăm la sfânta și dumnezeiasca mănăstire ce să numește Ficatontepileani de la ostrovul Paru, la care se cinstește și să prăznuiește Adormirea Preasfintei stăpânii noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Feçoarei Marii, ce este zidită de sfânta și prevoslavnică Împărăteasa Eleni,

unde au binevoit Dumnezeu și au arătat prin visu sfintei Împărătesei Eleni lemnul prea-cinstitei și de viață făcătoarei sfintei cruci a Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Is. Hs. la Erusalim. Pentru care această minune ce au arătat Dumnezeu ni să cade tuturor creștinilor de obște a avea dragoste și evlavie la acest sfânt lăcaș, care au învrednicit neamul creștinesc a câștiga arma cea nebiruitoare împotriva diavolului, semnul cel sfânt al pravoslaviei și al legii noastre. Deci poftim și pe cei după vreme frați Domni ce-i va milui Dumnezeu cu Domnia aceștii creștineștii fără să binevoiască a adăoga, a spori și a ocroti acesteia ca unele ce s'au găsit făcute, săvârșite și puse în faptă și orânduiala lor, și după cum noi ne-am trudit și le-am făcut acestea din nou, așa și Frățiele Lor cu dragoste să păzească cele ce găsescu făcute, spre a să urma și a sta în starea lor, fiind de folosul obștii ca să fie împreună împărtașiți la pomenire, după cuvântul sfintei Evanghelii, care zice: Și pe cel d'întăiu miluește și pe cel din urmă te miluește, de vreme ce viața omului în lumea aceasta nu este statornică, ci vremelnică, și trecătoare, și toate celelalte desfătări ale lumii sânt deșarte și zădarnice, iar acei ce faceri de bine săvârșesc spre folosul de obște și al săracilor, spre podoabă de poliții și intru slava lui Dumnezeu, mai vârtos Domnii ce i-au învrednicit Dumnezeu la stăpânire de țări și de noroade, aceștia au mai de săvârșit răsplătire și de Dumnezeu este prîmîită osteneala lor, precum și după petrecania lor le rămân nume nemuritoare și pomenire veșnică, și li să adaogă nemurirea pomenirii ca unor Domni doritori de norod ce li să credințează de la Dumnezeu și de o poliție creștinească ca aceasta, care este ca un liman de năzuirea tuturor streinilor. Și am întărit hrisovul acesta cu însuș credința Domnii Mele Ioan Nicolae Petru Mavrogheni Voevod și cu credința prea-iubiților Domnii Mele beizadele Costandin Voevod, Petre Voevod, Iosif Voevod, și cu tot sfatul cinstiților și credințoșilor boerilor celor mari a Divanului Domnii Mele: pan Dimitrache Ghica Vel Ban, pan Manolache Brâncoveanul Vel Vorc. de Țara-de-sus, pan Ianache Văcărescul Vel Vist., pan Manolache Crețulescul Vel Vornic de Țara-de-jos, pan Nicolae Filipescul Vel Logt. de Țara-de-sus, pan Costachi Ghica Vel Logt. de Țara-de-jos, pan Nicolaie Mavrogheni Vel Spătr., pan Costandin Filipescul Vel Postelnic, pan Radu Goleșcul Vel Clucer, pan

Theodorache Tufeanul Vel Paharnic, pan Alexandru Văcărescul Vel Stolc., pan Nicolache Vel Comis, pan Mateiu Cantacozinò Vel Sluğr., pan Anton Vel Pitr., și ispravnic pan Nicolae Filipescu Vel Logt, scrîndu-să hrîsovul acesta la anul al doilea din întăia Domnie a Domnii Mele, aici, în oraș Domnii Mele București, la anii de la Zidirea Lumii 7296, iar de la Nașterea Domnului Dumnezeuului și Măntuitorului nostru Is. Hs. 1787, în Logofeția Divanului domnesc, de Grigorie Clinceanul, logofețelul za Divan; care hrîsov poruncim dumitale Vel Logofete de Țara-de-sus, să pui să să treacă în condica Divanului după obiceiul.

Monograma, semnătura și pecetea sexagonală, fără arme.

N. Iorga.

O istorie a chimiei¹.

D-na H. Metzger e o cunoscătoare adîncă a evoluției chimiei în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea. În această privință, marea d-sale lucrare *Les doctrines chimiques en France du début du XVII-e siècle à la fin du XVIII-e siècle*, din care a apărut vol. I (Les Presses Universitaires), e o mină bogată de informații pentru specialiștii de istoria științei. Volumul pe care-l analizăm acum are un alt caracter. Cerut de d. Cavaignac pentru colecția *Histoire du Monde* pe care o publică la E. de Boccard, volumul *La chimie* e oarecum un îndreptar la îndemîna oricărui om cult. Spațiul rezervat de direcția colecțiunii a impus un plan cam strîmt lucrării. În imposibilitatea de a da o egală dezvoltare tuturor fazelor evoluției chimiei, autoarea s'a aplicat mai ales la presintarea teoriilor filosofice în chimie, lăsînd mai în re-sumat înșirarea descoperirilor de fapte și a înrîuririlor lor reciproce. De aceia, volumul, care are 151 de pagini, consacră o primă secțiune (108 pagini) descrierii teoriilor chimice din veacul al XVII-lea până la Lavoisier. A doua secțiune (43 pagini) cuprinde toată admirabila dezvoltare a chimiei moderne. Chimia organică, descoperitoare a mii de corpuri noi, fundamentală în sistemul științific întreg de azi, stăpînitorea aplicațiilor practice, are un capitol de 12 pagini.

Cetirea cărții d-nei Metzger e folositoare pentru oricine vrea

¹ H. Metzger, *La chimie* (Histoire du Monde, sous la direction de M. E. Cavaignac, tome XIII, IV-e partie). Éditeur E. de Boccard, 1930.

să-și dea sama de sforțările continue și eroice ale generațiilor succesive de învățați pentru a smulge, fărîmă cu fărîmă, tainele constituției Universului. Cea d'întăiu ideie generală care se desprinde din cunoașterea evoluției chimiei e reabilitarea alchimiştilor. Au fost atît de des acușați de aviditate pentru că voiau să creeze aur! În realitate, visul lor era o consecință a întregii ideologii științifice a timpului: se credea în transmutabilitatea elementelor, și alhimiștii munciau fără preget, de multe ori în sărăcie, ca să descopere legile acestei transmutări. Spre a obține ajutoare de la bogătași pentru continuarea cercetărilor, ei li promiteau că vor pulea crea aur, dacă ar fi în posesia legii căutate. În fond, cercetarea alhimiștilor era tot atît de desinteresată ca și a celorlalți învățați și era, fără îndoială, demnă de roade mai bune. Din nenorocire, ideia de la care plecau ca de la un postulat conform cu natura, ideia transmutării elementelor, era falsă. Și iată cum un principiu metafisic greșit a oprit sute de ani înaintarea științei și a irosit talente și energii admirabile.

O altă greutate în evoluția chimiei a fost lipsa de notații potrivite. Fiecare învățat da nume din imaginația sa corpurilor pe care le obținea. Și, astfel, nu se putea face o trecere de la activitatea unuia la a altuia. Dar știința nu poate înainta decît prin munca colectivă. E drept că Academile științifice, creație a veacului al XVII-lea, au avut scopul de a coordona lucrările savanților asupra unor subiecte determinate. D-na Metzger ni dă (pp. 43-46) un tablou al activității de la începutul Academiei din Paris. Totuși, tendințele individualiste ale învățaților au mers și mai departe, așa încît la sfîrșitul veacului al XVIII-lea oxigenul era numit de unii *aier de joc*, de alții *aier pur*, iar alții îl numiau *aier deflogisticat* (p. 87). Se credea că numirile corespund la corpuri deosebite. Era deci aproape imposibil de înglobat toate cercetările în vre-o sintesă. Cu atît mai minunată apare închegarea chimiei moderne. Iar unul din meritele de frunte ale lui Lavoisier e și coordonarea descoperirilor anterioare.

O a treia ideie generală care se degajează lumină din expunerea d-nei Metzger e confirmarea următoarei legi în evoluția științei: toată știința formează un bloc solidar; dezvoltarea unei ramuri se înfrîuște reciproc cu toate celelalte; une ori contingentele naționale sau politice au rol decisiv în determinarea

evoluției științei. Iată câteva exemple: multă vreme, întreaga chimie era slăpînită de misticismul celor „trei principii“, din care se compun toate corpurile, susținut de școala lui Paracelsiu. De îndată ce Descartes a introdus în fizică o explicație mecanică, teoria precedentă a fost distrusă și în chimie. Invățații francezi și englezi au admis explicația mecanică (p. 22). În Germania însă (contingențe naționale) a supraviețuit teoria celor trei principii, modificată de Beccher.

Alt exemplu: elementul fundamental, care a preocupat pe chimiștii în toate timpurile, a fost focul. Este flacăra și lumina un element material sau imaterial? Boyle a conchis că lumina e formată din particule (p. 36) care se introduc în metale pentru a da naștere la combinațiile chimice. Acest punct de vedere a găsit aderenți, mai cu seamă în urma teoriei fizice a emisiunii luminii, pe care a construit-o marele Newton. De altfel, teoria gravitației universale a condus pe Keill și Freind (p. 59) ca o teorie matematică a fenomenului chimic, bazată pe atracții atomice. Optica lui Newton a fost înlăturată la începutul veacului al XIX-lea; dar marea autoritate în mecanică a descoperitorului gravitației universale a oprit în loc teoria undulației în optică timp de un veac: căci nimeni nu îndrăznea să proclame că Newton nu avea dreptate în teoria emisiunii luminii.

Un al treilea exemplu, de interdependența științei și a împrejurărilor sociale. Blocul continental (p. 111) a obligat pe Europeeni să creeze ceea ce nu puteau importa, și astfel a dat un avînt extraordinar cercetărilor chimice. La originea chimiei organice trebuie căutat și acest bloc continental. Înainte de veacul al XIX-lea, chimia organică era aflată de neînsemnată, încît Berzelius, la 1819, se îndoia că legea chimică a proporțiilor multiple se poate aplica și corpurilor organice. Iar, mai târziu (p. 127), Auguste Comte a crezut că întreaga chimie organică trebuie scoasă afară din domeniul științei.

După observările generale precedente, voi rezuma mai jos ideile esențiale din cartea d-nei Metzger, în ordinea cronologică a evoluției chimiei, spre a da o idee de conținutul cărții.

Lucrarea începe cu doctrina lui Paracelsiu, lăsînd la o parte toate cercetările anterioare. Orice corp e compus, în mod simbolic, din trei elemente deosebite: o parte care arde (sulfur), o parte care se transformă în fum (mercuriul) și o parte care

se face cenușă (sarea) (p. 21). Teoria lui Paracelsiu a fost distrusă de concepția cartesiană a Universului. Ca să ni dăm mai bine sâma de greutatea de atunci ale studiului chimiei, autoarea dă un tablou viu al unui laboratoriu din acele vremuri (pp. 11-18). *Robert Boyle* (1627-1691) e unul din principalii dărîmătorii ai misticei teoriilor anterioare. În celebra sa carte, *Le chimiste sceptique*, Boyle discută teoriile calitative în chimie, începînd cu elementele lui Aristotel, și le rîspinge prin argumente de bun simț. El admite cã sînt mai multe corpuri simple, care se recunosc prin aceea cã nu pot fi descompuse prin niciun mijloc în putința noastră (p. 32). Prin aceasta, Boyle e un precursor al chimiei moderne. Boyle este tot atît de celebru ca pentru doctrina cea nouă în mecanică și prin experimentările sale încoronate de succes. Contemporan cu el, un medic, *Jean Rey*, publică o carte în care dă calcinării o explicație analoagă cu cea modernă; din nefericire, opera lui Rey n'a fost destul de apreciată.

Alături de școala mecanistă din Franța și Anglia, au supraviețuit în Germania idei ale școalelor mistice anterioare. *Beccher* (1635-1682) tinde cãtre o concepție vitalistă a chimiei (p. 48). Cel mai mare reprezentant al chimiei germane în veacul al XVIII-lea e *G. Stahl* (1660-1734). Unul din titlurile sale principale de glorie e cã a recunoscut cã și combustivitatea și calcinarea reprezintă același fenomen. Dar explicația fenomenului e direct contrară celei de azi. Anume, după Stahl, există un element care cauzează inflamabilitatea: *flogisticul*. Cînd ardem un corp, flogisticul sãu dispare și obținem substanța calcinată sau arsă. Deci arderea revenia la pierderea *flogisticului*. În chimia modernă, lucrul e invers: prin calcinare, un metal prinde din aer oxigenul. De altfel, i s'a imputat lui Stahl cã un corp calcinat e mai greu decît înainte și cã deci nu e posibil ca el sã fi pierdut flogisticul. Acestei obiecțiuni Stahl i-a rãspuns cã flogisticul e un element cu *greutate negativă*, adecã el face mai ușoare corpurile în care se găsește. Evident, explicația lui Stahl era neexactă, dar ea mulțâmia pe contemporani, cari nu puneau prea mare preț pe rezultatele cîntărilor, ci se entusiasmau de frumuseța unei doctrine care explică în mod uniform toate fenomenele chimice.

Teoria mecanistă a chimiei presupunea cã proprietățile com-

pușilor depindeau de forma rotundă, ascuțită sau prelungită a atomilor componenților. Explicația aceasta nu putea ține în fața progreselor experimentării. *H. Boerhave* (1668-1738) a încercat o nouă explicație printr-o teorie a afinităților, modelată după filosofia newtoniană (p. 62).

Un mare progres al chimiei se datorește descoperirii gazelor în cursul veacului al XVIII-lea. *Macbride* a recunoscut cel d'întăiu (1766) prezența bioxidului de carbon, ca produs al fermentărilor sau al calcinării carbonaților. În același timp, *H. Cavendish* a descoperit hidrogenul. În 1772, *Rutheford* izolează azotul, în 1773 *Scheele* descoperă clorul și oxigenul, pe care l-a găsit în același an și *Priestley*. Opera lui *Lavoisier* era astfel pregătită.

Descoperirea fundamentală a lui *Lavoisier* constă în explicarea corectă a calcinării metalelor și combustiei corpurilor organice: *ele se combină cu oxigenul*, contrar ideilor lui *Stahl* care spunea că ele pierd flogisticul. Prin lucrările sale, *Lavoisier* a schimbat întreaga metodă a chimiei: ea trebuie să fie în primul rând *cantitativă*, în sensul că chimistul trebuie să lucreze cu balanța în orice experiență. Epoca explicărilor calitative, doctrinare, apune prin venirea lui *Lavoisier*. Prin măsurări riguroase, *Lavoisier* ajunge la principiul conservării materiei. (Nimic nu se pierde și nimic nu se creează în Univers.) În fine *Lavoisier* a stabilit principiul conservării elementelor, dărâmfând visul alchimistilor de a transforma un element în altul. Toate aceste întuiții geniale au schimbat fața chimiei, dându-i aspectul modern de azi. Născut în 1743, *Lavoisier* a fost ghilotinat în 1794 de Revoluția Franceză, pierdere de care se resimte și azi știința.

Noua teorie chimică a lui *Lavoisier* a dat definiția precisă a corpurilor simple, nomenclatura compușilor, clasificările chimiei neorganice (acizi, oxizi metalici, compuși binari, compuși ternari). Aproape toate au rămas pe bazele indicate de genialul creator.

Aceste principii au adus schimbarea tuturor explicațiilor în chimie. De pildă, combinațiile erau explicate prin *afinitățile* corpurilor. Chimistul *Bergmann* (1735-1784) a publicat un tratat celebru despre *Afinitățile electice* ale corpurilor, nume care au servit mai târziu ca titlu unui roman al lui *Goethe*. *Berthollet* (1748-1822) a dat cel d'întăiu asalt viguros teoriei afinităților

(p. 101). Inceputul veacului al XIX-lea aduce în chimie legea proporțiilor multiple.

Davy a izbutit să descompună prin electrolisă soluțiile saline. Pornind de aici, *Berzelius* a imaginat un dualism electro-chimic. Nenumărate procedee noi de investigație, de origine fizică, se introduc în chimie: cristalografia, de către *Pasteur* (p. 139), analiza spectrală de către *Bunsen* și *Kirchoff* (p. 140). Un nou pas spre progres al chimiei minerale îl face descoperirea disocierii și a echilibrului chimic de către *Sainte Claire Deville* (p. 142). *Berthollet* dezvoltă principiile termochimiei. Toate aceste cuceriri moderne ale chimiei sînt expuse succint în cartea d-nei *Metzger*. E imposibil să le redăm mai în amănunt în darea de samă de față.

Am vrut numai să atragem atenția celorților asupra cuprinsului volumului, urmînd ca cei pe cari-i interesează mai în de aproape subiectul să recurgă la volumul analizat.

Petre Sergescu.

O scrisoare a lui Alexandru Mavrocordat către ambasadorul venețian Lorenzo Soranzo

Printre scrisorile primite de ambasadorul venețian din Constantinopol, Lorenzo Soranzo, și păstrate în corespondența baifului de Constantinopol (busta 124) din Arhivele de Stat din Veneția, se găsește și una trimisă de Alexandru Mavrocordat Exaporitul, din Adrianopol, cu data de 24 Novembre 1701. Marele Dragoman aduce salutări lui Lorenzo Soranzo din partea capului eunucilor negri din haremul imperial, așa-numitul „cizlar-agasi”. E vorba apoi de un bătrîn din Atena, recomandat ambasadorului venețian și trimis de însuși capul eunucilor la Veneția, ca să-i cumpere diferite lucruri pentru usul personal:

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor
Padrone Collendissimo,

Partendo con Sua Imperiale Maestà, l'Eccellentissimo Kizlaragà, mio benignissimo Padrone, mi hà commandato

di salutare da canto suo l' Eccellenza Vostra e di raccomandarle a nome suo il vecchiardo di Athene, essendo destinato da Eccellenza Sua di andare in Venetia e comperare a suo conto le robbe che fanno bisogno per suo, il che facendo con ogni dovuta sollecitudine per il merito del sopracennato personaggio aggiungo tutte le possibili preghiere per l' adempimento della di lui commissione. Vostra Eccellenza per sua gran bontà si compiacerà di ricevere le più distinte informationi dal latore della presente riverente mia e si degnerà di assistere con le sue authorevoli lettere il detto messo nella maniera che le parerà convenevole e sufficiente all' adempimento del desiderio del suddetto signore che, godendo il primo posto dentro il Seraglio dell' Illustrissimo e Potentissimo Gran Signore, goderà anco [per] la sua raccomandatione il primo luogo appreso la consumatissima sua prudenza. Con che di mano mi raffermo

di Vostra Eccellenza
 Divotissimo, affetuosissimo servitore
 Alessandro Maurocordato

Adi 24 novembre 1701, di Adrianopoli,

În scrisoarea de față nu mai e vorba de comerțul negustorilor balcanici, greci, aromini, al anesi, așa cum reiese din mulțimea de scrisori păstrate în Arhivele de Stat din Venetia: ea ni arată felul cum o mare persoană de la Curtea imperială otomană își făcea rost de diferite articole venețiene.

Valeriu Papahagi.

Contribuțiuni la cunoașterea legăturilor Bisericii românești cu Patriarhia de Alexandria

II.

Samuil Kapasulis.

După paratesisul lui *Gherasim Palada* din Scaunul patriarhal, în ziua de 11 Ianuarie 1710, a fost ales Patriarh Sa-

mul, fost Mitropolit al Libiei, care l-a ocupat până în 1723¹. De la Samuil ni-au rămas, între altele, două însemnări auto-grafe, care ni spun cele de mai sus².

În acest timp, Alexandria era așa de săracă și fără ajutor, că nu putea întreține nici pe șeful său religios, care, dese ori, figura numai nominal în scriptele Patriarhiei din Egipt.

Samuil, în anul 1715³, luna Iulie, a venit în Moldova pe drumurile bătătorite de Gherasim, înaintașul său, să strângă milă pentru ca să plătească datoriile Patriarhiei. Din cauza multor „turburări” și din „dumnezeiasca îndemnare”, zice Axintie Uricariul, a venit Patriarhul Samuil prin părțile noastre, să afle „mîngiere” și „ajutorință din milostenia Domnilor, boierilor și altor creștini”; era bărbat „învățat și vrednic de evlavie”⁴.

În Moldova, Nicolae Mavrocordat, l-a primit cu „mare cinste și cu mare drag”, i-a dat milă „mai mult decît nădăjduia”⁵.

Cum a ajuns Samuil, s'a amestecat „dictatorial” în viața religioasă a țerii și Domnul l-a sprijinit, recurgînd la sfatul lui în repetate rînduri⁶. În anul venirii, 1745, Pahomie, fost episcop de Roman și retras de bună voie la schitul Pocrov, fundat de dînsul în Ținutul Neamțului, a cerut lui Samuil o carte patriarhală de întărire a hrisovului dat de Nicolae Mavrocordat pentru deplina neatîrnare a schitului său din mănăstirea Neamțului de orice amestec arhieresc, și pentru stăpînirea unei prisăci, dăruită schitului. Samuil dă cartea cerută de Pahomie, al cărui original se păstrează și acum în bogata bibliotecă a mănăstirii Neamțului.

În cererea sa Pahomie pomenește de „nestatornicia” care era atunci în țară, provocată de „desele turburări și jăfuiri”⁷, ce se întîmplau continuu⁸.

¹ Πάντανος, Ianuarie 1926.

² Papadopoulos Kerameus, in Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, III (1890-91), pp. 504-7.

³ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, II, pp. 81 și urm.

⁴ Axintie Uricariul, în *Letopisește*, II, p. 168.

⁵ *Ibid.*, p. 169.

⁶ N. Iorga, *o. c.*, p. 83.

⁷ Melchisedek, *Cronica Romanului*, I, p. 334.

⁸ Melchisedek, *loc. cit.*

Tot în 1715, la Divanul lui Nicolae Mavrocordat, la care ia parte și Samuil, vine Maria Cantacuzino, văduva lui Ilie Cantacuzino Vistiernicul. „cu nepoții dumisale: Constantin Costachi, Vel Stolnic, și Iordachi Constantin”, cari încălcaseră două moșii ale mănăstirii Hangu, pe care Domnul voia s'o închină Patriarhiei de Alexandria.

Invinuții, neavind acte să justifice stăpînirea asupra celor două moșii: Bălățeștii și Minjeștii, egumenul mănăstirii, Atanasie, Grec de origine², aduce două hrisoave de stăpînire: unul de la Barnovschi-Vodă și celălalt de la Vasile Lupu. Patriarhul este rugat să judece „după pravilă, ca unul ce are titlușul judecătoriei lumii”. Samuil citează texte care arătau că moșiile odată date lăcașurilor bisericești nu se mai iau înapoi. Mitropolitul Moldovei, Ghedeon, e de față și spune că și lui i s'au plâns călugării de la Hangu, iar Sava, episcop de Roman, pretinde că lucrul acesta l-ar fi reclamat și el, cînd era egumenul mănăstirii.

Domnul observă apoi că schimb nu se putea face în niciun cas cu moșiile mănăstirii, nefiind motiv puternic ca: arderea chiliilor, robia călugărilor, etc. și de aceea dania lui era bună, că de n'ar fi fost cu dreptate, n'ar fi întărit dania lui Barnovschi-Vodă, Vasile-Vodă, fiindu-i neprieten”³.

În fața lui Samuil și cu judecata sa cele două sate fură redade mănăstirii, de și mai tîrziu, în Divanul lui Mihai Racoviță, la 1718, se dovedește că lucrurile stau cu totul altfel, și satele trec din nou în stăpînirea familiei Cantacuzino.

Semnificativă este însă fapta Patriarhului Samuil, care, în calitate de oaspete, trece peste dreptul de proprietate și, fără să cunoască fondul lucrului judecat, dă o sentință neîndreptățită⁴.

În această ședință a Divanului, cu voia tuturor celor de față, mănăstirea Hangu, împreună cu toată averea ei, fu închinată definitiv Patriarhiei din Alexandria.

În hrîsovul de închinare se vorbește despre sărăcia Scau-

¹ *Ibid.*

² N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 419, no. 1611. În 1740 Atanasie iscălia „arhimandrit al Patriarhiei Alexandriei și egumen al Hangului”; *Istoria Bisericii române*, I, p. 90.

³ Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. a 2-a, IX, pp. 14-6.

nului patriarhal și de primejdia de moarte pe care o îndurase Samuil¹.

Actul de închinare poartă, pe lângă numele „*prea-fericitului Părinte, Papă și Patriarh al Alexandriei, Samuil, și iscălitura unui arhiepiscop al Ohridei, Grigorie*”².

Nicolae Mavrocordat, zice cronicarul, având „râvnă” ca să-i asigure un venit anual din Moldova, „au pus gând să-i închine vre-c mănăstire dintre cele mai mari ai țerii”³.

În luna lui Octombrie 1712, Constantin Mavrocordat întărește din nou stăpânirea Patriarhiei de Alexandria asupra mănăstirii Hangu, „ca să fie de ceva ajutoriu”.

Din toate acestea trebuie reținut faptul că Hangul, una dintre cele mai mari mănăstiri ale Moldovei, care a servit vreme îndelungată ca adăpost în timpuri de băjenii și egumenii căreia dese ori ajungeau episcopi, e singura din Moldova, închinată Alexandriei.

Venitul ei anual se ridică la 200 de groși, sumă care de multe ori trebuia împlinită din Vistieria domnească⁴.

Domnia lui Nicolae Mavrocordat, între anii 1711 și 1720, este aproape în întregime asistată de prezența în țară a Patriarhului Samuil, care ia parte activă alături cu Domnul în politica și administrația țerii, cînd la Iași, cînd la București, întărește hrîsoave cu jurăminte și afurisenii arhieresti⁵, chiar judecă în unele neînțelegeri dintre episcopii țerii și îndeamnă pe Domn să scutească de orice dăjdii clerul mirean⁶.

Astfel, în 1716, are loc neînțelegerea dintre Iorest, episcopul Proilaviei, pentru unele sate mărginașe, de la hotarele acestor eparhii: Dubăsarii, pe malul stîng, al Nistrului, Sultan-Cișla și Musaip-Cișla, dincoace de Nistru, în apropierea Dunării.

Dubăsarii, de și în afară de Moldova, fiind mai aproape de Huși și locuit în întregime de Romîni, era servit în cele re-

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 420.

² Melchisedek, *Cronica Hușilor*, I, pp. 190-1.

³ Axintie Uricariul, *loc. cit.*

⁴ *Εκκλησιαστικὸς Φάρος*, p. 14.

⁵ Fotinò, *Ἱστορία τῆς Δακίας*, III, p. 95.

⁶ N. Iorga, *Studii și doc.*, V, pp. 100-1, no. 100; *Ist. Bis. Rom.*, II, ed. 1-a, p. 84.

ligioase de către Episcopia Huşilor. Episcopul Proilaviei însă, sprijinit pe faptul că toate locurile erau ocupate administrativ de Turci, fie pe marginea Dunării, fie înlăuntrul Basarabiei, sau chiar dincolo de Nistru, le cerea supt ascultarea unui episcop tot din laturile turceşti, în speţă el.

Celelalte două sate, aflate în Sudul Basarabiei, erau un drept istoric al episcopiei Huşilor, anume înfiinţată pentru acele părţi. Ioanichie aduce cazul la cunoştinţa Domnului, care-l supune judecăţii Patriarhului Samuil în prezenţa Sfatului Ţerii şi a părţilor în cauză. Samuil desbătu chestiunea şi o rezolvă într'un chip favorabil şi împăciuitoare pentru ambele părţi. Dubăsarii fiind dincolo de Nistru, hotarul Moldovei, rămân supt jurisdicţia episcopului Proilaviei, iar celelalte două trec la episcopia Huşilor, cum au fost şi în trecut.

Cu această hotărîre se împacă amîndoi episcopii şi-şi dau fiecare întărituri adevărate de Samuil¹.

Cinstea şi încrederea de care se bucura Samuil sînt evidente.

Domnul îl face judecător suprem în litigiile dintre episcopii Ţerii. Samuil judecă, dă sentinţe, ia parte la şedinţile Domnului, într'un cuvînt se amestecă de-a binelea în treburile Bisericii moldoveneşti, sprijinit de Domn, căruia nu-i plăcea risipa Mitropolitului Ghedeon, la moartea căruia Mitropolia din Iaşi rămase plină de datorii².

Adăugăm la aceasta că Domnul era şi el Grec şi **cronica lui Fotinò** spune că se purta rău cu familiile Cantacuzinilor, cu boierii Ţerii, etc.

De aceia, în 1716, armatele austriece îl prind şi-l duc la Sibiu, după ce luară tot ce găsiră aici.

În mijlocul acestor grele evenimente, Patriarhul Samuil, care se ţinea după Domn la Iaşi şi la Bucureşti, văzînd cele înţimplate, scrise Paşei din Giurgiu, şi Poarta trimese Domn, în Decembrie 1716, pe Ioan Mavrocordat, care fusese Mare Dragoman şi era frate cu Nicolae Mavrocordat³.

Samuil rămîne în ţară până la 1721. Primeşte donaţii⁴ şi se amestecă autoritar în trebile Bisericii româneşti.

¹ Melchisedek, *Cronica Huşilor*, I, pp. 190-1; *Cron. Rom.*, I, pp. 336-337.

² N. Iorga, *Ist. Bis. Rom.*, II, p. 81.

³ Fotinò, II, p. 149.

⁴ Brezoianu, *Mănăstirile închinăte*, p. 56.

În 1715 Nicolae Mavrocordat face „oboroc” Scaunului de Alexandria 205 lei din „goștina de oi a Bălțăteștilor, cari au ei cu ruptoare”³.

În 1715 Samuil întărește hrisovul mănăstirii Soveja și-l semnează⁴.

În 1718, August în 10, Radu Buzescu face un act de danie către Patriarhia de Alexandria prin care-i lasă un sălaș de Țigani⁵.

Samuil însă abuzează de bunăvoința Domnului și de răbdarea poporului. Astfel, în 1718, scrie de aici de la noi o carte Patriarhului Ieremia din Tarigrad, ca să-i cedeze lui mănăstirea Cernica, fără să întrebe pe Doma, pe Mitropolitul Terji, și nici chiar pe cătorigii cari trăiau încă.

De la Constantinopol capătă aprobarea, și imediat Samuil dă o carte prin care se recunoaște mănăstirea Cernica supt stăpînirea sa, numind-o pe viitor metoh al mănăstirii Zlătari din București, care-i fusese închinată tot în timpul șederii lui în București.

Curînd după aceasta și Sinodul Patriarhal din Alexandria întărește această stăpînire. Ambele acte de întărire se găseau în pachetul No. 20, doc. I. 3. la Arhivele Statului, acuma la Moscova.

De fapt, Patriarhia de Alexandria nu intră niciodată în stăpînirea acestei mănăstiri, căci, nu mult după plecarea lui Samuil, Mitropolitul Ungro-Vlahiei intervine la Constantinopol și Cernica rămîne ca și mai înainte în stăpînirea Mitropoliei Terji-Românești.

Rămînea să se răspundă măcar prin scris la acest amestec fără nicio jenă al Patriarhului Samuil în Biserica noastră. Și tiparul Mitropoliei din Iași scoase în 1723, cînd Samuil nu se mai afla aici, un sbornic în care se cuprîndea și descrierea trecerii prin Moldova lui Alexandru-cel-Bun a Impăratului bizantin Ioan Paleologul, care, între altele, adusese Mitropolitului Moldovei și o diplomă patriarhală pentru „neafîrnarea de ori-

¹ Axente Uricariul, p. 384.

² Hurmuzaki, XIV, p. 689.

³ de Statul, pachetul de documente No. 7, p. 18.

ce Patriarhie”, iar Mitropolitul avea să fie de acum înainte „ca un Patriarh, precum este Ohridul și Ipecul și Chiprul”¹.

Vorba e însă, îl înțelegeau Grecii?

În 1721, luna Iulie, Patriarhul Samuil, după o ședere de șase ani, pleacă spre Alexandria, încărcat de daruri, și de sigur că nu-i lipsiau nici bani. În drum se oprește în orașul Roman, unde „mișei” de acolo îl rugă să li întărească și așezământul lor, lucru pe care Patriarhul îl făcu², după cum altă dată în Iași dăduse breslelor de la mănăstirea „Trei Sfetitelor” un privilegiu de a fi „globiți” și „certați numai de Mitropoliți”.

Amintirea trecerii lui Samuil prin Moldova este legată, spune d. profesor Iorga³, de biserică zidită de Constantin Racoviță la Focșani și închinată Proorocului Samuil.

Acastă biserică, cu hramul „Proorocul Samuil”, împreună cu mănăstirea Precista din Roman, au fost destinate chiar de către ctitorii lor să țină spitale pentru săraci, iar mai în urmă ele deveniră proprietăți ale Epitropicii Sf. Spiridon din Iași⁴.

În *Istoria Mitropoliei Moldovei*, Erbiceanu publică o carte de blăstăm dată din partea Mitropoliei Moldovei, în urma intervenției autorităților civile, spre a se constata întinderea a două moșii, proprietatea bisericii Proorocului Samuil din Focșani. Ea poartă data de 11 August 1806 și e semnată de Mitropolitul Veniamin, fără să se pomenească ceva despre drepturile Patriarhului de Alexandria asupra acestei biserici.

Și până astăzi, în curtea acestei biserici se află spitalul orașului Focșani.

Hramul Proorocului Samuil credem că trebuie să-și aibă o altă explicație.

Dimitrie Ionescu, profesor.

¹ N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, II, p. 83.

² Melchisedek, *Cronica Romanului*, II, p. 5.

³ N. Iorga, *Ist. Bis. Rom.*, II, p. 184.

⁴ Melchisedek, *Cronica Romanului*, II, p. 65.

⁵ Erbiceanu, *o. c.*, p. 347.

O carte uitată despre România

La 1887 apărea la Londra o carte dedicată reginei Elisabeta, volumul întâiu din *Monarchs I have met*, de W. Beatty-Kingsford care până atunci scrisese cîteva cărți de politică în legătură mai ales cu Germania¹. În dedicație se spune că „virtuțile, darurile și calitățile superioare” ale reginei „i-au cîștigat sincera admirație a contemporanilor literari și artistici, pe cînd bunavoința și amabilitatea au înrădăcinat-o în inima unui popor recunoscător”.

României, după nota privitoare la Wilhelm I-ii și Francisc Iosif, lui Andrassy și lui Beust, ba chiar Șahului Nas-red-din, i se consacră două întregi capitole, care nu sînt fără interes.

Se dă biografia lui Carol I-ii, dar ea se întrepuce îndată pentru a vorbi după zvonuri, dușmănești, dar și după amintirile unei visite la București, în 1865, de Cuza-Vodă. „Foarte remarcabil”, „înzestrat de natură cu excelente calități, o înfățișare poruncitoare și o deosebită plasticitate de temperament”, el i-a părut Englesului că posedă și „un puternic simț al humorului”, fiind unul dintre cinicii cei mai buni la inimă și mai plăcuți în societate (easy-going) pe cari i-a cunoscut”. Nu lipsește să adauge însă că era „fără credință, nescrupulos și de o stricăciune învederată”.

Informatorii i-au spus că viitorul Domn a plecat la șaptesprezece ani, cu Alexandru Docan, vără-său și un tutor, la Paris, că a fost rechemat pentru purtări rele, că, intrînd la dorobanți, aceleași purtări l-au făcut să plece. Unchiul său l-ar fi pus judecător la Galați. Urmează zilele din 1818; scapă la Galați din convoiul de exil pentru revoluționari, prin popularitatea pe care o avea pe acolo tovarășul său de politică și nenorocire Alexandru Moruzi. Consulul engles Cunningham îi strecoară pe un vas cu grîne pentru Marsilia.

După amnistia acordată de noul Domn Grigore Ghica, se întoarce în Moldova, dar tot ca „un exemplu bătălor la ochi de neocupație și de purtare stricată”. Vogoride, tot un *viveur* ca dînsul, îl face colonel și prefect la Galați.

¹ Intrebuițez exemplarul din Biblioteca Palatului, pus la dispoziția mea de M. S. Regele.

Se vorbește de acțiunea lui pentru unire în acest județ, de căsătoria cu Elena Rosetti, care-i aduce 1.500 de lire sterlinge venit anual.

Foarte sigur pe ce spune, autorul engles arată ce s'a petrecut apoi în memorabili ani 1858 și 1859: nu este măcar o greșală de ortografie (Alexandri e scris Alecsandri). În capul fosilei elefantului de la Iași s'ar fi depus actul alegerii lui Cuza de comitetul unionist și unii l-ar fi poreclit „Elephant Prince”. Negri ar fi fost preferat, dar n'avea censul și nu voia să-l primească de la prieteni. Alecsandri ar fi refuzat din „lipsă de vocație”. Kogălniceanu „era, din nenorocire, total imposibil pentru motive de ordine privată, asupra căroră, fiind el în viață, nu se poate vorbi”. Aici întâiu apare scena cu colonelul Pisoschi încuind, după o discuție zădarnică de două ceasuri, ușa odăii pentru a forța un rezultat: el propune pe „amicul său intim” Cuza. Acesta însuși ar fi pus în scenă lovitura de teatru.

L-ar fi găsit jucînd biliard la cafenea, și ar fi spus rîzînd: „Foarte bine; primesc. Poate, mai la urmă, să ajung un Domn tot așa de folositor ca oricare din voi”.

La 1865, Domnul primește pe Engles „cu toată bonomia posibilă și amabilitatea neceremonioasă”. Am văzut ce puțin o merita visitorul, care ceasuri întregi află de la el „aventurile și experiențele lui sociale”, care-i par spuse cu „o francheță cinică”. „Și-a bătut joc de oamenii și lucrurile din România” (*held up men and things Roumanian to ridiccule*).

Scriitorul nu poate să uite însă marca operă care se datorește acestui „Moldovean stricat și șiret”. El și vorbește, imediat, de dînsa, a cărei săvîrșire îi pare, cu drept cuvînt, „admirabilă”, iar fapte ca unirea definitivă a celor două țeri „un triumf al diplomației”, „o faptă strălucită și neașteptată”. Cetim: „Pentru starea actuală a României în societatea națiunilor, ea e datoare de sigur lui Cuza, mai presus decît orice alți oameni, vii sau morți; lui i se datorește și liberarea ei finală și completă de reproșul de sclăvie” („For her present status in the comity of nations she is undoubtely indebted to Cusa above all other men, living or dead; to him she also owes her final and complete enfranchisement from the reproach of slavery”) (p. 214).

Ura politicianilor contra asprului reformator e **semnalată** apoi, cu urmările ei (dar la 1865 nu s'au prea tras focuri de armată, și încă mai puțin din ordinul Domnului, care era absent. Un „untoward event”, zice Englesul). Intre conspiratorii din 1866 se numără, nu știu cu ce drept, colonelul Ioan Ghica, apoi general, cunoscutul diplomat, alături și de colonelul Crețulescu. Înțelegerea între liberali și conspiratori s'ar fi făcut la balul palatului chiar.

O „conspirație de boieri”, servită de ofițeri ridicați de domneasca victimă, „încărcați cu mii de binefaceri” (Leca, Pilat, Ciocârlan, Costescu, Lupoianu „și trei alții, de o mai mică notorietate”).

Englesul era la București, într'o odaie de la Hôtel Hugues, când i s'a adus, o zi după ultima audiență, în care-i povestise, glumind, lupta regimentului 4 de infanterie la Costangalia, opt ceasuri după succes, vestea detronării. I se spune de „boierul” vizitator: „Nous nous sommes débarrassés de Jean (*sic*) Cusa, pendant la nuit; à l'heure qu'il est il doit faire du chemin vers la frontière” (p. 243).

Avem și o versiune, probabil falsă, a detronării Domnului, trezit din somn, i s'ar fi spus că-l așteaptă o afacere urgentă. Chemînd pe aghiotant, și acesta nerăspunzînd, el înaintează, îmbrăcat în ce se chema atunci un *en cas*, iar „persoana care era cu el, ascunsă după perdelele patului” strecurîndu-se desculță spre ușă. Spuindu-i-se lui Cuza de ce e vorba, ar fi fost întăiu gata la refuz („he seemed indisposed to listen to reason”). Actul de abdicare l-ar fi înlăturat, mînjos. Puindu-i-se în vedere că „unii ar fi gata a merge până la măsuri extreme”, se supune. Pe spinarea lui Lupoianu, nu a lui Pilat, ar fi iscălit el.

Dus în strada Lipsicani, stă acolo „cîteva ceasuri” pentru a fi mutat a doua zi la Cotroceni, supt paza a doi din foștii lui miniștri.

După „peste douăzeci de ani”, autorul spune că-și amintește totul, de și nu și cel mai mic amănunt. Dar el se înșală cînd spune că Pilat, pe care, „zece ani în urmă”, l-a găsit director al Postelor, ar fi murit până în momentul cînd își scrie rîndurile. Dar știe că soția lui era fiica lui C. A. Rosetti.

Englesul vede pe fostul Domn la Döbling, lângă Viena, „în

vara anului 1867". Ocupa două case vecine, cu soția lui, „o femeie sfântă”, *a saintly woman*, dar, în cealaltă casă, și cu mama celor doi copii ai lui (aceasta nu se știa), „la care petrecea cea mai mare parte din vreme”.

Rosetti ar fi vrut republica (pp. 217-7). Rusia și Austria n'ar fi permis-o. E vorba și de candidatura prințului Napoleon, pe care cea d'întăiu nu-l vrea. Acceptarea contelui de Flandra o capătă acest neașteptat martur „cînd era la Galați”, „on change”, vorbind cu „Dimitrie și Franguli Rodocanachi” (p. 248). Apoi îi vine prefectului, „prietenui meu Rășcanu”, altă telegramă că a fost „o greșeală” și că Moștenitorul belgian nu poate trece în altă țară.

Pentru alegerea lui Carol I-iu sînt fapte cunoscutе. Și aici se arată că ideea a venit de la Impăratul Francesilor. Cred că asta mai găsit undeva judecata că „nu se putea găsi cît e de lungă și lată Europa un popor mai ospitalier, generos și amabil decît Romîni, dar nici unul mai puțin harnic, iubitor de adevăr și ținător de cuvînt” (p. 252). Se știa, cred, și faptul că prințul sosește cu numiții Linge, Maifisch și Werner. Ioa Brătianu-l întîmpină la Drencova, fără a se vădi nimic.

Se vorbește apoi de princessa Elisabeta, pe care a văzut-o autorul la Expositia din Viena la 1873. O revede la 1877, în primăvară. Ea află că lui îi place muzica și literatura Romînilor și-și arată dorința de a ni trece folklorul în englezește. Spune străinului că a tradus în limba germană „un mic poem romantic de o extraordinară frumuseță, de Eminescu” (atunci...), rugîndu-l să dea o traducere englesă. Ilustratorul mării reviste *The Graphic*, amic al scriitorului, face un desen. Se și dă o bucată care e în adevăr din Eminescu, dar numai ici și colo, cu „de paianjeni tort să rumpă” și cu „Iar în ochii ei albaștri. Toate basmele s'adună” (pp. 260-1).

La Palat d-ra Zoe Rosetti-i cîntă balada „Jianului celui voinic” (p. 262: la privighetoare zice: *rucinoară, rossignol!*), *Cinel-cinel, o doină, Doi ochi*.

Urmează descrierea războiului de independență. Englesul laudă „the gallant little army” a României și recunoaște că „aliatul dacic” a scăpat singur pe Ruși în „momentul psihologic”. Doamna țerii are o atitudine, în spitale, vrednică de

o Florence Nightingale, întemeietoarea Crucii Roșii. Nu odată autorul a întâlnit-o, obosită, bolnavă ea însăși, la patul soldaților. În acel timp soțul ei dovedește că nu e un „carpet-knight”. Armata lui face „isprăvi de cea mai mare importanță”.

Pe Carol I-iu scriitorul, care fusese, în armata de asediu a Parisului în 1870-1, cu Prințul Moștenitor de Hohenzollern-Sigmaringen, îl vede în aceste momente tragice. E primit, nu ca un corespondent de războiu, ci ca un prieten. Își amintește de odaia rece în care a intrat de atâtea ori la București.

Describe pe Domnul României ca „tipul unui ofițer prusian de cavalerie, din neam mare, mîndru în ținuta lui, curtenitor în purtare, atent la cel mai mic amănunt din înfățișarea lui”.

A fost la Carol I-iu până a nu pleca la Calafat, „o zi ori două” înainte de sosirea Țarului. Iată ce i-ar fi spus Domnul: „Armata Țarului se prezintă bine și sînt destui băieți de treabă. Marea grijă pe care mi-o cășunează prezența lor între noi în așa de mare număr vine din hidoasele mirosoari care iese din lagărele lor, a căror murdărie nu se poate descrie. Imprăstie friguri și disenterie prin orice sat în linia lor de marș și mi-i groază nu cumva aceste boli să capete o formă epidemică, vremea fiind atît de extraordinar de caldă și obiceiurile murdare ale soldatului rus fiind de neschimbat. Ce se va întîmpla la ivirea peșenilor și harbușilor nu-mi pot închipui! Pe de altă parte sîntem foarte tulburați de raidurile turcești asupra satelor noastre de hotar, care se săvîrșesc noaptea, — de soldați neregulați, e drept, dar nu sînt pentru aceasta mai puțin de lemuți și desastroase. Bașbuzucii trec rîul după amurg, cad asupra cătunelor neapărate și ucid pe nevinovații noștri țerani, fără milă. Chiar ieri noaptea ei au surprins Ialomița (*sic*) în acest chip și au măcelărit un număr de oameni nearmați. Astfel populația din margine e atinsă de panică, și apeluri înduioșătoare pentru o ocrotire militară îmi vin în orice ceas din tot felul de mici localități așezate pe malul stîng, și eu nu pot face nimic, trupele mele fiind toate concentrate în puncte strategice, așteptînd dispozițiile pe care le-aș găsi necesare în înțelegere cu comandantul în șef rus”. Și el adaugă: „Sînt neliniștit de

atitudinea austriacă. Imi e cu nepuțință să-i dau garanția că armata română nu va trece Dunărea. Dacă aliatul meu imperial imi cere să fac așa, nu pot să refuz; dacă așa face-o, așa primejdui viitorul României și așa risca să pierd toate foloasele pe care le-aș trage din cordiala cooperare cu Rusia, în campania care se apropie. Cuvintele nu pot exprima sentimentul meu pentru amabilitatea (*kindness*) arătată până acum României de Împăratul Francisc-Iosif și de contele Andrassy. Dar chiar acum este o ciocnire (*a hitch*) în antanta austro-rusă, hotărît cu privire la noi (*distinctly on our account*), care mă neliniștește mult. Ferească Dumnezeu să răsără vre-o neînțelegere serioasă între Austria și Rusia! Ar fi cea mai mare nenorocire ce ar cădea pe biata Românie". „Aceste cuvinte le-ar fi repetat Domnul cu o solemnitate impresionantă". Cu privire la rezultatele luptei, iați-i cuvintele: „Doresc să aflu și să fie bine lămurit, ca venind drept de la mine, că singurul scop al silinților mele și al politicii guvernului meu, până azi, a fost să capăt o garanție colectivă și solidă a independenței României de Marile Puteri europene, cuprinzând definitivă stabilire și recunoaștere a acestei țări ca Belgia Europei Orientale; o așezare înfinit preferabilă acum oricărei alte orînduiri ce s'ar putea face. Sint convins că ar fi în interesul Angliei, Austriei și Germaniei ca gurile Dunării să fie ținute de o mică Putere — deci România — supt garanția comună și protecția națiilor comerciale conducătoare. Din parte-mi — afară de întinderea teritoriului care ar fi necesar ca să asigure stăpînirea Gurilor Dunării — nu aspir la vre-o creștere a de cealaltă parte a Dunării, chiar și în districtele de pe malul drept însuși, care e aproape exclusiv locuit de Români. Astfel de proiecte sint hrănite, știu, de mulți oameni eminenți în această țară, între cari unul ori doi din consilierii miei actuali; dar nu m'am amestecat în ele (*I am not committed to them*) de loc, și ele nu aparțin programului meu personal de acțiune" (pp. 270-1).

Pomenia de visita sa în Anglia, de conversațiile cu Strangford, Gathorne Hardy, Grant-Duff, „oameni de o inteligență luminoasă și de o sagacitate minunată, de la cari a învățat multe lucruri folositoare și a primit consilii de preț". Se credea dator să afirme că „Rusia înțelegea să poarte un războiu desintere-

sat și că n'avea nicio *arrière-pensée* în ce privește o anexare de teritorii". Și Englesul adaugă că Basarabia-de-jos, ținta politicei ipocrite a Rusiei, era „tot așa de integrală pentru entitatea teritorială, națională și politică a României ca Yorkshire pentru a Marii Britanii” (*a province bestowed upon her by the great Powers, populated almost exclusively by pure-bred Dacians and possessed by her under the guarantee of the Paris treaty for nineteen years; a province as integral to her territorial, national and political entity as Yorkshire is to that of Great Britain*; p. 273). Basarabia, spune el aiurea, „e una din cele mai strălucitoare pietre scumpe din diadema națională”. Carol I-iu e îngrijorat de politica filo-turcă a Angliei: „Știi d-ta că bombele aruncate din Vidin peste apă contra soldaților miei sînt toate de fabrică britanică, fain făcute precum sînt?” I se obiectează că tunurile sînt Krupp, prusiene. Domnul zimbește: „Poate că e așa”. Încă odată el spune că hrana la Ruși e mai proastă decît la ai lui. „Nu-ți poți face ideie de ce sînt în stare ca murdărie pînă nu'i vedea cu ochii și nu'i miroși cu nasul d-tale. Dacă nu se va isca o pestilență, m'aș mira; că vor suferi grozav ei înșii de urmările neîngrijirii lor e o melancolică siguranță” (p. 274).

De atunci informatorul engles n'a mai văzut România.

N. Iorga.

D Ă R I D E S A M Ă

Max Ebert, *Reallexicon der Vorgeschichte*, XI, 2, Berlin, 1927 (W. de Gruyter), p. 165: articolul *Rumänien*.

Dicționariul editat de Ebert prezintă pentru studiile preistorice însemnătatea cardinală pe care o are pentru antichitățile clasice renumitul *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* conceput de Daremberg și executat de Saglio, Pottier și Lafaye sau importanta *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft* a lui Pauly și Wissowa. Spre deosebire de acestea însă, publicarea operei lui Ebert merge cu pași foarte răpezi. Incepută în 1924, se afla în 1928 la litera S și în curînd vom putea să vedem sfîrșită această utilă lucrare colectivă. Imbrățișînd toate chestiunile de arheologie preistorică și protoistorică din zorile paleoliticului și pînă în vremea ro-

mană și din toate țările în care s'au făcut descoperiri preistorice, avînd adesea chiar articole de etnografie actuală sau de filologie, întru cît aceste științe pot aduce o lumină în cercetările de preistorie, *Reallexikon der Vorgeschichte*, bogat ilustrat și prezentînd la fiecare chestiune o succintă bibliografie, e menit a deveni un indispensabil instrument de lucru în mîna oricărui arheolog.

De sigur, sînt încă de înlăturat unele imperfecțiuni, inevitabile la o lucrare de asemenea proporții, apărută pentru prima dată în domeniul unei științe încă nouă și cu o iuțeală care până acum n'a fost realizată în apariția niciuneia din enciclopediile de antichități. Cîcia ce ar fi mai cu deosebire de dorit la o viitoare ediție este extinderea colaborării, care până acum se limitează aproape numai la învățații germani. Preistoria e prîr excelență știința care, din cauza multiplelor sale aspecte, diferite de la regiune la regiune, și din cauza mării precumpăniri a elementelor de amănunt, ce nu pot fi prinse decît de experiența arheologilor locali, are nevoie de o conlucrare internațională cît mai largă. Colaboratorii de la *Reallexikon* cunosc direct antichitățile preistorice ale cercului nordic germano-scandinav; sînt însă totdeauna reduși să apeleze la publicații adesea imperfecte sau de caracter secundar, cînd e vorba de informații privitoare la țeri mai depărtate. În special pentru Sud-Estul Europei (cu Ungaria, România, Iugoslavia și Bulgaria), o regiune care pentru studiile de pre- și protoistorie prezintă o însemnătate de prima linie, editorul a dat toată colaborarea unei singure persoane, d-lui S. Wilke, care, oricît de obișnuit cu bibliografia arheologică a țărilor din Sud-Est¹, nu poate ținea cu competență locul diferiților specialiști pe cari fiecare din aceste țeri i-ar fi putut da în chipul cel mai mulțămitor. Așa se întîmplă că celitorul enciclopediei lui Ebert nu va putea fi niciodată satisfăcut de informațiile privitoare la preistoria României, a Ungariei, a Iugoslaviei și a Bulgariei, pe cînd, din potrivă, consultînd articolele respective, își va putea face oricînd o idee destul de complectă despre preistoria Germaniei ori a Scandinaviei.

¹ Prea cunoscător al țărilor respective însă nu pare a fi, de oare ce continuă a menționa ca aparținînd Ungariei localități care de zece ani fac parte din România sau din Iugoslavia.

Articolul *Rumänien*, care ne interesează cel mai mult și care ni-a dat și prilejul acestor rînduri, este datorit d-lui H. Obermaier pentru paleolitic și d-lui S. Wilke, pentru celelalte epoci. Amîndoi caută să dea o privire cît mai scurtă și mai exactă asupra epocilor preistorice din țara noastră și reușesc numai întru cît au putut să consulte cîteva publicații relative la antichitățile de pe teritoriul actualei României și mai ales să folosească informațiile oferite de învățații noștri, d. I. Andrieșescu și regretatul Vasile Pârvan. Acestor comunicări venite de la arheologii locali se datorește faptul că *Rumänien* a apărut în forme mult mai mulțămitoare decît de pildă articolul *Iugoslavia*, în care pentru antichitățile preistorice ale unei întregi țeri nu s'a intercalat nicio hartă și nicio ilustrație. Articolul despre România e ilustrat cu cinci planșe cuprinzînd obiecte de la Cucuteni, Gumelnița, Sinaia, Predeal, Piscul Crăsanilor, Sibiraș, și diferite obiecte scitice reproduse din *Getica*. În ce privește harta, avem de observat o prea mare economie de localități pentru o suprafață destul de mare (pe două pagini) și, mai ales, o inegală distribuție a lor: multe în Ardeal și puține în Răsăritul țerii, de unde lipsesc stațiuni importante ca Sultana, Gumelnița, Boian, Tinosul, Poiana, Petreni, etc., de și în text sînt citate în bună parte.

În partea privitoare la paleolitic d. Obermaier nu citează decît localitățile din Ardeal, nedînd nicio știre despre descoperirile mai vechi din Moldova sau din Nordul Basarabiei. De asemenea în bibliografia asupra epocilor mai nouă d. Wilke nu cuprinde niciuna din lucrările privitoare la Ardeal. În schimb dintre cele cîteva pe care le citează cu privire la preistoria Munteniei și a Moldovei putea să lipscască broșura d-lui Ploșcer din 1922 despre agricultura preistorică. *Getica* lui Pârvan și primele volume din *Dacia* n'au fost utilizate suficient, probabil din cauză că autorul a luat cunoștință de ele prea tîrziu, cînd articolul său intrase la tipar.

În genere articolul *Rumänien*, prin utilizarea comunicărilor oferite de învățații noștri, prin bunăvoința arătată de autori de a fi cît mai exacti și cît mai compleți, cu toată sobrietatea la care sînt constrinși de caracterul resumativ al publicației, contribuie, alături de întregul aspect al *Reallexicon*-ului, a ni îndreptăți speranțele că la o a doua ediție,— care, date

fînd necesitățile grabnice ale lumii științifice de pretutîndeni, nu va întîrzia să apară—, d. Max Ebert va lua măsuri să se îndrepte multe din imperfecțiunile ediției actuale, imperfecțiuni de altfel neînsemnate față de imensul serviciu pe care publicația l-a adus științei. Și atunci și articolul *Rumâniën*, a cărui redactare ar fi foarte util să fie încredințată unui arheolog de la noi, va putea să presinte informațiile cele mai satisfăcătoare.

* * *

Bogdan D. Filow și Karl Schkorpil, *Die archaische Nekropole von Trebenische am Ochrida-See*, Berlin-Leipzig (W. De Gruyter), 1927, 4°.

Conținutul acestui luxos volum, tipărit supt auspiciile Muzeului Național bulgar, bogat în ilustrații, în text și în planșe heliografice, e de o importanță deosebită pentru arheologia preloistică a Peninsulei Balcanice. E vorba de șapte morminte de înhumăție de la sfîrșitul veacului al VI-lea în. Hr., descoperite în timpul războiului din 1918, de către trupele bulgare de ocupație, în regiunea lacului Ohrida, pe teritoriul vechii seminții ilirice a Dassareților și explorate în chip științific de către arheologul Schkorpil din Varna. Inventariul mormintelor, de o surprinzătoare bogăție, constă în arme, ornamente și vase metalice de fabricațiune greacă arhaică, provenind din sfera de expansiune, a comerțului corintic. O mare parte din aceste obiecte constă în podoabe făcute din foi de aur sau de argint aurit, lucrate *au repoussé* cu ornamente de tip ionic. Printre ele deosebim în primul rînd două măști, ce amintesc lucrurile asemănătoare din mormintele miceniene. Aceiași tradiție miceniană se observă și la alte obiecte de la Trebeniște, precum la podoabele de aur tăiate în forma unei mini (pl. II) sau a unor porumbei (pl. V), la rosetele și chenarele impletite de pe ele, precum și la tipul spadelor de fier cu mîner cruciform (fig. 103). E o tradiție rămasă neîntreruptă în lumea greacă, în care aceste lucruri au fost fabricate. Toate au fost găsite împreună cu obiecte referitoare la sfîrșitul secolului al VI-lea în. Chr., cel mai tîrziu la începutul secolului al V-lea, precum sînt cele opt coifuri corintice de bronz, în parte împodobite cu foi de aur (pentru prima dată se descopăr atît de multe coifuri de acest fel la un loc), a-

poi fragmentele unor statuete de factură elenă arhaică, cele câteva vase de lut cu urme de pictură neagră, dar mai ales numeroasele vase de argint și de bronz, bogat împodobite cu ornamente și figuri în relief, care amintesc arta ionică trecută prin industria și comerțul corintic. Printre celelalte obiecte mai avem de menționat câteva ace de podoabă de argint, unele duble, de un caracteristic tip iliro-adriatic, altele cu gămălia discoidală plată, lucrate foarte fin, altele terminate în spirale sau în mici discuri găurite, etc., apoi câteva lăntișoare delicate de argint, câteva figuri de animale, tăiate în plăci de argint și de aur, foi de bronz lucrate *au repoussé* pentru împodobirea scuturilor, vîrfuri de lănci de fier, fragmente de trepiede de fier pentru susținerea vaselor mari, un mic *aryballos* de faianță, sticlucțe de sticlă colorată și numeroase mărgelile de sticlă și de chilimbar.

Inventariul e constituit la fel în fiecare din cele șapte morminte, care după părerea îndreptățită a profesorului Filov ar aparține a unor mercenari greci (destul de obișnuți în lumea antică prin vremea documentată de obiectele de la Trebeniște), căzuți în vre-o luptă împotriva populațiilor ilirice locale și în slujba vre unui principe din apropiere. Această concluzie e sugerată de izolarea completă a celor șapte morminte, care nu fac parte din vre-o necropolă propriu-zisă, și mai ales de omogeneitatea lor, toate aparținînd la militari, cu aceleași arme, cu aceleași podoabe și cam cu aceiași avere. Nicio nuanță tipologică sau cronologică nu turbură această omogeneitate. Afară de aceasta, cea mai mare parte a obiectelor sînt de proveniență grecească, nimic neputînd fi presupus ca lucru indigen, afară cel mult de pomenitele ace ilirice duble, care și ele, fiind făcute din metal scump și împodobite cu lăntișoare fine, pot fi foarte bine de fabricație greacă, din vre-o colonie corintică, din Adriatica. La toate acestea mai adaug că nicio fibulă nu a fost găsită în vre unul din cele șapte morminte, ceea ce e mai degrabă o caracteristică elenă, căcî în mormintele ilirice fibulele sînt printre cele mai comune și mai variate elemente de podoabă.

Prin descoperirile de la Trebeniște arheologia protoistorică a lumii balcanice, și în special a celei iliro-adriatice, cîștigă un prețios izvor de informații pentru cunoașterea calității și a pu-

terii de pătrundere a civilizației grecești până în regiunile cele mai dinăuntru ale țărilor pe coastele cărora erau colonii grecești, precum e cazul aici, în Iliria meridională, cu cetățile Apollonia și Epidamnos. Pe de altă parte lucrurile de la Trebeniște, găsite toate la un loc, într'o atît de importantă cantitate și atît de variate, sînt de o deosebită valoare pentru arheologia teritoriilor din aria de expansiune a comerțului corintic, care din vechi vremuri, deținea monopolul economic al Adriaticei și al țărilor vecine, influențînd profund civilizațiile locale de tradiție preistorică. Descoperirile publicate de Filov, cu colaborarea lui Schkorpil, în volumul pe care l-am presintat aici, sînt un caracteristic indiciu de cîte surprinzătoare noutăți ni pot furnisa viitoarele săpături din Macedonia și Albania, regiuni care până acum au fost aproape cu totul neexploatate științific.

* * *

Bruna Tamaro, *A proposito di alcune sculture di Nesazio*, estratto dal *Bullet. di Paletnologia italiana*, an. XLVII, 1927, Roma 1928. BCU Cluj / Central University Library Cluj

În acest important articol, d-ra Tamaro, inspectoarea monumentelor și săpăturilor din Istria, aduce lămuriri foarte interesante asupra cunoscutelor sculpturi găsite în necropola preromană de la Nesactium, ultima capitală a străvechilor *Iliri* ilirici. Aceste sculpturi, aflate astăzi în Muzeul național din Pola, constau din pietre împodobite cu frumoase ornamente spirale și meandrice și din fragmente de statui de calcar, de factură arhaică. Asupra originii lor nu exista până acum o părere suficient acceptabilă. Cea mai răspîdită era aceia exprimată de Sticotti, — cel d'întăiu care le-a descris, în 1902—, și anume că aceste pietre n'ar reprezenta decît o directă influență miceniană în Adriatica superioară. Cu tot succesul acestei păreri, împărtășită de mulți învățați, printre cari Rostovtzeff, Pareti, von Duhn, Gnirs, etc., la baza ei nu era decît un singur argument: asemănarea decorului spiral de pe unele din aceste pietre cu chenarul spiral al stelelor funerare din Micene. Se trecea cu ușurință peste obiecțiunea lui Ghirardini că pietrele nesactiene sînt mult mai noi decît cele micenice și anume cam de prin secolul al VI-lea a. Chr., după Puschi. De asemeni n'a avut destul efect nici observația

lui Hoernes, împărtășită de Déchelette, cum că motivul spiral e foarte vechiu în Adriatica septentrională. Fiindcă, pe de altă parte, mulți specialiști au refuzat să-și spună o părere așteptând un studiu special, cum e cazul cu Dussaud, Pais, Della Sala, Picard, etc., d-ra Tamaro își propune să elucideze interesanta chestiune. Și într'o expunere concisă și documentată, d-sa reușește să dea, pentru prima dată, asupra sculpturilor de la Nesactium o opinie precisă, susținută de o argumentare suficientă.

Împărțindu-și cercetările asupra acestor sculpturi în două direcții: originea motivelor decorative spirale și definirea tehnicii și stilului părților figurate, ajunge la constatările, pe de o parte, că spirala e un motiv autohton în Istria încă din neolitic, și că în epocile următoare a fost improspătat și prin influențe străine, dar nu venite din cercul micenian, ci din regiunile danubiene¹, iar, pe de altă parte, că sculpturile figurate (de factură locală, judecând după materialul din care sînt făcute) reprezintă o tehnică și un stil de origine străină, însă această origine, departe de a fi miceniană, este *elenă arhaică*. Constatările acestea au mai fost prevăzute și de Hoernes, însă fără bogata și cuprinzătoarea argumentație a d-rei Tamaro, mai ales în ce privește figurile.

Cu toate că în această argumentație apar destul de des confruntările cu arta etruscă, nu e vorba totuși decît de aceeași influență grecească, ce pe căi diverse, dar paralele, a dus la o artă indigenă etruscă și la o artă indigenă adriatică, aceasta din urmă, e drept, mult mai primitivă și mai săracă, dar nu lipsită de vădite însușiri originale. Intre sculptura etruscă și cea istrieană nu e așa dar nicio legătură directă. Influențele grecești vin în Istria direct prin Adriatica și anume prin'un curent doric, după cum atestă arta figurilor nesacțiene, curent

¹ Trebuie să precisăm că aceasta nu s'a putut întâmpla decît în epoca de bronz, când spirala e foarte înfloritoare în regiunile dunărene, pe când în epoca de fier, la care se raportă pietrele de la Nesactium, în regiunile danubiene spirala străveche evoluase în alte motive ornamentale. Pe aceste baze, teracota cu decorație spirală de tip nesacțian de la Sighișoara, citată de d-ra Tamaro, e socotită de Pârvan, *Getica*, p. 384, tocmai ca un exemplu de import sau de influență din cercu veneto-illiric de la Nesactium.

represintat, de sigur, în primul rând, prin vechiul și bogatul trafic corciro-corintic în Adriatică.

În concluziune, autoarea respinge definitiv părerea relativă la originea miceniană a pietrelor de la Nesactium, pe care le atribuie cercului de civilizație venetă din Nordul Adriaticii și cărora li fixează ca dată secolele VII-VI a. Chr. Este cea mai plausibilă dintre părerile afirmate până acum în această discutată chestiune și prin ea se va putea ajunge la lămuriri importante și asupra pietrelor incise cu figuri și ornamente spirale de la Novilara în Picenum, și de la Jezerina în Bosnia.

* * *

Raymond Furon, *La préhistoire (Introduction aux études préhistoriques)*. Avec une préface de M. Marcellin Boule. Paris (Blanchard), 1928, 80.

E un compendiu elementar scris pentru începători. Precum și spune în prefață Marcellin Boule, ilustrul director al Institutului de paleontologie umană din Paris, o asemenea carte, scrisă pentru nespecialiști, era necesară în aceste vremuri, când, în urma mult discutatelor descoperiri de la Glözel, preistoria a atras curiozitatea unei mari părți din publicul profan, mai ales în Franța. În 180 de pagini, ilustrate cu 52 de figuri și cu 10 planșe în afară de text, i se dau începătorului, într'un chip foarte clar și simpatic: un mic istoric al științei preistoriei, o expunere a metodelor de cercetare în preistorie, o succintă lămurire asupra erei quaternare, din care din punct de vedere geologic face parte și preistoria, apoi o descriere sobră și generală a epocilor de piatră și de metal, care constituiesc preistoria și protoistoria, la fiecare dându-se datele principale privitoare la stațiunile tipice, la istoricul descoperirilor, la climatul și la fauna contemporană, la rasele umane corespunzătoare, la civilizațiile caracteristice, precum și o bibliografie sumară—, și, în sfârșit, o scurtă privire generică asupra evoluției raselor umane în Europa și a principalelor drumuri de comunicație din epocile preistorice. Știrile sînt exacte, puse la curent cu cele mai nouă descoperiri. Totuși cartea suferă de un principal neajuns: autorul e geolog și tratează preistoria ca pe un capitol din științele naturale. Punctul de vedere istoric, esențial pentru o știință care pe măsură ce se des-

voltă se alipește tot mai mult istoriei, îi este cu totul străin. Așa se explică de ce la 75 de pagini privitoare la epocile de piatră, pentru care avem știri destul de rari relativ, corespund numai 26 de pagini privind epocile de metal, atât de bogate în date precise asupra popoarelor vechi. În toată cartea nu se pomenește nimic despre popoarele antice ale Europei sau despre mișcările lor decât numai pe baza informațiilor vagi și unilaterale ale antropologiei. În felul acesta trebuie să considerăm cartea lui Furon ca o călăuză utilă și competentă numai pentru paleolitic, pentru epocile mai recente fiind cu totul insuficientă. Pe de altă parte informațiile aduse sînt privitoare numai la Franța și la țările vecine, așa că pentru țări mai depărtate de această arie geografică, ea trebuie utilizată, chiar după recomandarea autorului, cu foarte multă prudență. Totuși, pentru țara noastră, în linii generale, ea poate fi întrebuințată de începători, mai ales cînd e vorba să-și facă o idee sumară despre preistorie și despre subîmpărțirile ei.

Radu Vulpe.

BCU Cluj / Centre * University Library Cluj

* *

G. Cantacuzino, *Legăturile între civilizațiile orientale și occidentale în lumea antică*, Vălenii-de-Munte, 1929.

Lucrare de sintesă, întrebunțînd un bogat material nou. Interesant mai ales capitolul II, care tratează despre rezistența civilizațiilor orientale la propagarea elenismului (nu se poate zice: *seleucidic*). Și rezistența Egiptului în capitolul III. Al patrulea cuprinde raporturile cu Roma („clientelare”, nu „clientare”). Conflictul între cele două jumătăți, apuseană și răsăriteană, ale lumii romane, în capitolul VI, foarte bun. Influențele religioase dau materie altui capitol. La urmă evoluția „principatului”, spre monarhia orientală. Ingrijită bibliografie.

* *

Ion Rusu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României, dr. Mirôn Cristea, Înalt Regent, Omul și faptele*, I, București, 1929.

Biografie completă, începînd din vremi mai vechi. Cuprinde și informații nouă, între care și unele documente.

* *

Petru Tămăian, *Istoria seminariului și a educației clerului diecesei române-unite de Oradia*, Oradea 1930.

Lucrarea d-lui Petru Tămăian întregeste cunoștința vechilor așezăminte de cultură din Oradea, întrebunțînd izvoare locale și, ici și colo, chiar ceva inedit. Și scandalurile, cu amenințări de omor, din vremea dominației maghiare (pp. 35-6). Prigoaniri ale inspectorilor de atunci, pp. 44-7. Foarte utilă lista Romînilor cari au studiat în seminariile catolice străine.

* * *

Ion Chinezu, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919-1929)*, Cluj 1930.

Aceste articole culese din revista *Societatea de mîine* sînt foarte bine informate și scrise cu îngrijire, cuprinzînd caracterisări sigure și variate. Așezată pe linii generale firești, cartea dă o icoană complectă a mișcării literare ungurești. În Ardeal, pentru ultimii zece ani. Aflăm că există patru antologii în limba maghiară ale poeziei românești. Figuri literare ca a episcopului calvin Makkai trezesc interesul pentru o producție literară prea puțin cunoscută pentru a i se da tot ce se cuvine.

În introducere găsim un matematician din Secuimea secolului al XVIII-lea și al XIX-lea († 1856), care se cheamă Lupu. Și numele altuia, Bólyai († 1860), duce la origini românești (Bolea). Scrisorile lui Clement Mikes au fost întrebunțate și de mine. Nume ca ale lui Aprily, traducătorul *Lucafărului*, redat și de poeta Maria Berdea, și Reményik, așa de uman și social, vor trebui să ni rămîie în minte pentru că, avînd alt graiu, sînt tot oameni din țara noastră. E uimitor de mare numărul liricilor ardeleni ai Maghiarilor. Un Antalfy cunoaște și poezia mai mărunță a noastră (v. p. 42 și urm.). Recunoașterea de Kös a celor trei culturi ardelenene (v. p. 64) e interesantă. E și o mare înflorire a romanului (Irina Gulácsi, Maria Berde), a nuvelei.

* * *

Episcopul Iacov Antonovici, *Documente de ale foastelor schituri Orgoestii, Bogdănița, Pirveștii, Cîrțibașii și Minzații din județul Tutova*, Huși 1929.

Culegere de documente, mai ales din secolul al XIX-lea, privitoare la cinci schituri și schitulețe tutovene, azi desființate,

biserica avînd doar o oarecare grație în smerita ei siluetă. Orgoieștii sînt făcuți de Safta, fiica Marelui Logofăt Ioan Bogdan. Mențiunea donicii făcule la 17 April 1480 de Ștefan-cel-Mare lui Mircea, fiul lui Micul Orgoane, acesta fiu al lui Ștefan Orgoane (Orgoiu) (pp. 29 și 40). Un act de la Petru Rareș vorbește de hainia lui Petru Carabăț Vornicul (p. 30). Altele sînt redade în traducere, mai departe, p. 67 și urm. La 17 Octombrie 1479 Ștefan vorbește de acte pierdute „cînd a venit Țarul turcesc de a prădat țara noastră” (p. 67). „Lotrul Carabăț”, p. 71. Un Turc cu miere, pp. 35-6. Interesantă „moșia Lipovăț, numită din vechi Zugravi” (p. 56). La pagina 57: Cetatea Zmeilor și Izvorul Zmeilor (p. 57), și anume lîngă proprietatea poetului Conachi. La p. 93 numele de femeie Severinca. Un om sterp care dă pentru pomenire unei mănăstiri (p. 121). Foarte interesant ordinul domnesc, probabil autograf, al lui Antioh Cantemir, pentru sare la mănăstirea Pîrvești (anexă).

* * *

¹ Ion C. Brătianu, *Acte și Cuvîntări, publicate de C. C. Giurescu, III, (1 Maiu 1877-30 April 1878)*, București 1930.

Se dau aici discursuri parlamentare mai ales, unele de o importanță secundară, altele, firește, de un mare folos (cel despre biletele de bancă), cele despre finanțe, cel despre Basarabia. Dar și acte de Stat, unele inedite. Insemnată depeșa de la 16 Maiu 1877 către Ioan Bălăceanu la Viena (a se punctua „notre situation par rapport au passage des Russes”), prin care se asigură Austria că în convenția cu Rușii nu e nimic contra intereselor Austriei, nimic care să justifice iritația lui Andrassy. „L'indépendance, c'est la Turquie qui nous l'a imposée” (no. 12, p. 48). Lui Bălăceanu i se atrage atenția că operațiile armatei românești vor rămînea distincte de ale Rușilor (no. următor). La 1-iu Iunie, se cere de la Austrieci generalul Doda și se dorește „un ofițer atașat pe lîngă prinț la armata din Oltenia” (p. 79, no. 22). Și la 21, Brătianu caută a potoli și pe Andrassy și pe Bălăceanu însuși, față de care e dur (pp. 120-1, no. 33). Pentru acesta asigurări și la 28 (p. 122, no. 34). La 10 Octombrie Bălăceanu presintă pe Andrassy scusîndu-se pentru aventura lui Klapka (în Secuime), dar refuzînd promisiunea de ajutor dacă Turcii ar trece Du-

nărea la noi, dînd atenție numai plîngerii cu privire la cruzimile turcești; laudă pe soldații noștri (no. 55, p. 130 și urm.). La 30 Novembre Kogălniceanu se plînge, aspru, lui Brătianu că nu se știe la București nimic despre partea Romînilor în luarea Plevnei (p. 139, no. 65). La 1-iu Decembre el se arată îngrijat de atitudinea generalului Drentel (Drenteln) față de căile noastre ferate (p. 140, no. 67). Noi plîngeri pentru ce fac la noi Rușii după luarea Plevnei: Kogălniceanu crede că se va răscula țara (p. 141, no. 70). Telegramele umflate ale generalului Cernat se unesc cu felicitările străinătății (p. 142 și urm.). Raporturile între Kogălniceanu și Brătianu sînt cele mai rele: la 15 Decembre cel d'întăiu somează pe cel de-al doilea să revie și-i pune în vedere demisia (p. 144, no. 79). Și Marele Duce Nicolae observă că oastea noastră întrece drepturile ei de rechiziție (pp. 145-7, no. 81). La 27 Decembre Bălăceanu arată lui Brătianu că *Austro-Ungaria nu va recunoaște niciodată pe regele romîn*; Rusia se gîndește chiar la păstrarea legăturii de vasalitate; el vrea independența (pp. 148-9, no. 85; cf. p. 150, no. 88). La no. 87 nu se poate „mineur Autriche”. Cîteva legi în anexe. Foarte bună tablă (Năstase nu e un „Romîn martirisat de Turci”, ci maiorul Năstase; în loc de : Nepotcoitciski: Nepocoicinschi).

Artur Gorovei, *Alte vremuri, Amintiri literare*, Folticeni 1930.

Foarte interesante amintiri ale cunoscutului folclorist. Se arată lectura copiilor de acum treizeci-patruzeci de ani, atmosfera socialistă din liceul de la Iași. Note despre romanticul Lambrior. O curioasă revistă de studenți la Paris, *Revista populară*. Figuri din București: Danielopol, Panu, oratori din Cameră. Ciudat scandalul făcut, la Ateneu, preotului de atunci Dimitrie Radu, pentru că era unit. „Revista literară” a lui Teodor Stoenescu își află și ea locul. Pe larg despre poetul ieșean, de real talent, Nicolae Beldiceanu, care a încercat să fie un fel de Lucrețiu romîn. Alături psihologul Eduard Gruber. Apariția lui Ion Creangă, „desmormîntat”. Capitole deosebite prezintă pe Creangă (încercarea de a aduce pe Gherea la Iași, pentru o revistă), Delavrancca (scrisori ale lui; caldă iubire pentru scrisul „țeranului”), Vlahuță (la „Gazeta Sătea-

nului" a lui Datculescu; o scrisoare a lui din ultimul timp), din nou Beldiceanu și Gruber (frumoase scrisori de la dînsul), N. Gane, V. G. Morțun, Teodor Șerbănescu, G. Diamandy, caricaturistul Jiquidi, pictorul Șoldănescu.

N. Iorga

C R O N I C Ă

D. I. E. Toroușiu publică un bun studiu despre „Heinrich Heine și heinismul în literatura românească” și altul despre „Hermann Sudermann în literatura românească”, (București 1930). În prima din aceste lucrări, foarte frumos tipărite și ilustrate, se vorbește de provocarea la duel a retrogradului A. A. Sturdza de către studenții din Iena (pp. 37-8). La pagina 50, Dahlmann, nu Dehlmann, la pagina 51, Gervinus, nu Gerwinus. Și scrisori inedite ale poetului D. Petrinò (p. 180 și urm.). În toate, și cel mai mic amănunt e descoperit, prețuit și pus la locul lui.

În *Țara Birsei*, II, 6, d. Axente Banciu continuă studiul despre negustorii meceenași din familia Boghici cu testamentul, din 1794, al lui Ioan Boghici, scris de preotul brașovean Gheorghe Duma. D. Ioan Gherghel se ocupă de traducerile în românește a poeziilor germani.

Foarte frumoase ilustrații după monumente antice și medievale, în traducere românească, de d. I. Neagu-Negulescu, a cărții d-lui Albert Thomas, *Lecturi istorice, icoane vii din istoria muncii* (în „Biblioteca Muncii, Cultură generală”) (București 1930).

În „Anuarul Institutului de istorie națională”, volumul V, d. Ioan C. Filitti prezintă „un proiect de Constituție inedită al lui Cuza-Vodă, de la 1863”. Se întrebunțează ineditele de la Academia Română. De reținut această apreciere: „Răsfoind corespondența diplomatică a lui Cuza-Vodă, impresia ce se culege este accia a unei înălțătoare mîndrii naționale și a preocupării constante ca nicio atingere să nu fie adusă prestigiu-

lui Statului și alesului poporului românesc” (p. 376). Corespon- dența lui Negri, agent la Constantinopol, neîntrebuințată com- plect de autor, e deținută de d. A. C. Cuza din Iași.

În *Fete bisericesti în războaie, răzvrătiri și revoluții* (Chi- șinău, 1930), păr. C. Bobulescu prezintă, pe lângă dureroase amintiri din războiu, capitole de istorie a clerului nostru, din care e mai ales interesant acela, foarte atent lucrat, despre par- ticiparea preoților la revoluția din 1848.

D. Paul Mihailovici menționează în *Două documente de le- gătură culturală dintre Români și Ruși* (Chișinău 1930), cu- vîntarea ținută de Petru Movilă la căsătoria lui Ianus (nu „Ia- nus”) Radziwill cu Maria lui Vasile Lupu. Ea merită să fie publicată și tradusă. În același timp se dă o dedicație a arhic- piscopului de Chiev, pe un Triod-Penticostariu al său din 1631, către fratele Moise, Domn al Moldovei. Petru se intitulează și „voevodici al țerii moldovenesti”. Pe Moise-l consideră ca „moștenitor adevărat și firesc”. Îi recomandă buni sfetnici. juocăți drepte, pacc cu vecinii, luptă „pentru libertatea pa- triei și a supușilor”, înlăturarea superstițiilor, crearea de fun- dații bisericesti.

Note despre biserica din Grădiște (Vlașca) în publicația d-lui Dimitrie Ionescu, *Anuarul Școlii normale de învățători din Grădiștea-Vlașca, 1919-1930* (București [1930]. La pagina 4, nota 1, o notă dă resumate de documente de la sfîrșitul se- colului al XVI-lea despre Bunca și Dumitru Grădiștenii (și o vînzare de rumîni). Se dă inscripția bisericii: „Dumneze- iasca sfînta această biserică făcul[ă] den temelie ca să fie de pohvală Uspeniei B̄ogorodi]ța cu toată voia Bunei Vist. și a jupănescei lui, Grăjdani. O, prea-curată, priimeaste. Vă dni Io Constantin Vv., mșta Sept. 8, leat 7166” (pp. 5-6). Și o inscrip- ție de mormînt: „Aicca zace jupîncasa Maria, muma jupî[nu]lui Bunei Ve[l] S[l]juge[r] și coconii lu]i Enachi, Vlad, Chirana..., vleat 7157”. Și alte știri despre Grădișteni. Și un onomastic utîl. Se reproduc portretele cliților.

În *Societatea de mine*, d. T. V. Păcățianu începe un studiu despre dieta ardeleană din 1865. De d. S. Poienaru, note despre satul Șieut, lângă Năsăud.

Udriște Grămăticul care scrie la 1622 un act de vânzare a unui Țigan, la Tîrgoviște, îmi pare a nu fi altul decît însuși Udriște Năsturel (Hasdeu, *Arch. Istorică*, I, p. 128, no. 187).

În *Gîndirea*, X, 1, un portret al lui „Constantin-Vodă Moruzi”, „de Schladek” (?). L-am cunoscut în ultimul timp prin originalul păstrat în Muzeul Societății istorice și arheologice din Atena. E, cum arată inscripția greacă de jos, Constantin Ipsilanti.

În *Atti della deputazione di storia patria per le Venezie*, 1929-30, d. Pietro Orsi prezintă personalitatea și domnia lui Carlo Emmanuele I, duce de Savoia, luptător contra Spanicii la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

În *Peninsula Balcanică*, VIII, 7-8, note, de d. A. Arginteanu, despre „nunta la Fărșiroți”.

În *Darul vremii*, I, 6-7, note despre presa romînă după 1866, de N. Iorga.

În *Codrul Cosminului*, VI, (1929-1930), d. Teodor Balan tratează despre Bucovina în timpul marelui războiu. Afacerea bieților țerani prefăcuți în „legionari”, p. 25 și urm. Contrabanda oficială de provizii din Moldova, p. 58 și urm. Prădăciunile Rușilor, p. 63 și urm. „Brutalitatea oficială” a Germanilor, p. 69 și urm. „Soldații armatei austriece s'au purtat în așa fel, încît se poate vorbi și de o invazie austriacă. S'a devastat și s'a rechișiționat la fel” (p. 72). Ideile criminale ale lui Aurel Onciul, p. 84 și urm. S'ar putea ca la unirea Bucovinei să fi avut și eu o parte. În anexe, multe documente,— Despre istoria vechiului Cernăuți de d. Al. Bocănețu am vorbit deosebi. Tot așa și despre studiile paleografice ale d-lui Ni-

colac Grămadă. — În *Cehoslovacii și Romîni*, d. Ion I. Nistor dă și știri privitoare la vremea mai veche. D-sa crede în Menu-morul (p. 263). Predicarea la noi a lui „Mozupon” și „Zandov” îmi pare mai mult ca dubioasă (p. 265). La pagina 165 a se ceta 1750, nu 1150. Interesantă serie de știri despre expansiunea românească spre Vest, p. 267 și urm. (bibliografie nouă). D. Nistor nu cunoaște studiul nostru frances, publicat la Praga, asupra raporturilor noastre cu Cehii. Scrisorile date la lumină de d. Macurek le-am reprodus în revista aceasta. Relațiile mai nouă sînt larg expuse. Texte străine dă d. Leca Morariu.

Folositoare note despre școala din Năsăud în frumoasa carte a regretatului Sandu Manoliu, *Icoana unei școli dintr'un colț de țară românească*, Năsăud 1930. Partea veche e perfect informată (unele note au valoarea unei bibliografii generale), expusă critic și cu mult gust ilustrată.

Se văd noile clădiri școlare ale satului cultural: proporțiile sînt imponente. Plăcută presintarea vieții sociale de astăzi (p. 58 și urm.). Amintirile foștilor elevi sînt de tot interesante (p. 155 și urm.). Tot așa unele biografii ca a profesorului Vasile Petri (p. 172 și urm.), a neuitatului Solomon Haliță (p. 259 și urm.). Frumoasă — neașteptată — poesia închinată de Th. D. Speranță învățătorului (pp. 291-2). Și o curioasă poezie francesă (pp. 293-4). Cel mai bun studiu asupra lui Coșbuc, un adevărat model, de d. Sandu Manoliu însuși, p. 359 și urm. (p. 360, nota 1: flăcăul adoptat de fata cu zestre). Neli-vaica, unul din înaintași, corespunde numelui de Nelevaico, din Rusia apuseană.

O scurtă istorie a Iesuiților o dă păr. Felix Wiercinski într'o broșură românească apărută la Sătmár, *Ce este societatea lui Isus? Ce sînt Iesuiții?* Opera Iesuiților în România (dar vezi Colegiul polon de la Iași în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea), nu e cu totul necunoscută autorului, care discută acușările lui Șincai (p. 77).

Raporturile Sf. Scaun cu Napoleon ca Suveran italian și cu toate puterile italiene până azi sînt expuse precis și cu a-

dînc simț politic în discursul d-lui Mussolini la Cameră, în ziua de 14 Maiu 1929. El e cuprins în culegerea *Discorsi del 1929* (Milano [1930]), p. 71 și urm.

Părintele episcop Iacov (Ioan Antonovici) retipărește la Huși descrierea sa „O călătorie la mănăstirea Putna în Bucovina cu prilejul celui al IV-lea centenar de la moartea Marelui Ștefan”.

Plîngeri către Impăratul asupra situației Romînilor din Ardeal și Banat sînt aduse înainte, după un manuscris de la 1804, în *Analele Banatului* pe April-Iunie. Tot acolo despre o conscripție bănățeană din 1783. D. V. Bugaru dă o listă de foi volante cu privire la Banat. Picturile bisericii Sf. Ioan din cîmîtirul Caransebeșului (1787; meșteri Ion, cu fiul Ion și ucenicul Ion, sînt remarcabile. Dar ce grozăvii sculpturile d-lui F. Gallas!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În studiul lui Cremer despre „Ucraina și cîntecele ei istorice”, cuprins în *Die Ukraine, Kriegspolitische Einzelschriften*, caietul 12, Berlin, f. an, se expune ce s'a țesut ca legendă și cîntec în jurul aceluî urmaș prin femei al lui Ștefan-cel-Mare, Dimitrie Vișnieniețchi, care, în 1564, a jertfit totul pentru coroana Moldovei. „Legenda, care începe acum în cronica latină a lui Temberski (publicată în 1669), îl arată luptînd, în cîrlige în care-i era prins trupul, două zile întregi, cu arcu contra Turcilor; înainte de a muri trage și asupra Sultănuului. Bucata poetică însăși e la paginile 62-C3. Am tradus-o în *Neamul Romănesc* de la Iași. După alte povestiri Turcii l-ar fi tăiat în bucăți, mincîndu-l.

In Boabe de griu, I, 4, note, de d. Tache Soroceanu, despre Pinacoteca Statului din București (frumoase ilustrații).— D. Ioan Georgescu presintă „Asociația” ardeleană.

În ultima parte a studiului său despre Gheorghe Asachi în Italia (*Il giornale di politica e di letteratura*, VI, 5-6), apărut în

extras, d. Claudiu Isopescu citează știri din Principate pe care le dă *Il giornale del Campodoglio*, la care a colaborat și poetul moldovean. Venit la 11 Iunie 1800 la Roma, Asachi deveni răpede un scriitor italian. Informația de la 13 Maiu 1811, în care se spune că orice schimbare ar fi mai bună decît starea actuală, pare să fie a lui. Se explică prin moda timpului sonetul către „acrostatica” doamnă Blanchard. Se descoperă că Moldoveanul a fost ales membru extraordinar al „Societății literare romane”. Ca referendariu la Afacerile Străine încă din 1813, el face o lungă odă domniței Ralu, fiică Domnului. Se relevă și un plan napoleonian cu privire la Dacia, pe care generalul Miollis il comunică lui Asachi, gata să plece (la 22 Iunie 1812). Înainte de a pleca, **visitează, cu** Vincenzo Monti el însuși, pe mama iubitei sale Bianca Milesi la Venzago. Prin Veneția, el trece pe apă la Constantinopol, și, tot pe apă, de acolo la Galați.

•

Vornicia moldovenească până la 1504 (din „Cercetări Istorice”, VI) a d-lui Gh. Duzinchevici, e o descoperire atentă a tot ce cuprind izvoarele asupra acestei demnități.

•

În *Lo gotico, signo de Europa (libro de viage)* a d-lui Juan B. Teran, Buenos Aires (1930), se vor găsi note interesante despre Italia, Franța, Anglia, Germania. Multe formule spirituale ale rectorului Universității argentine din Tucuman, și juste tot odată. Astfel, la pagina 85: „Dictatorul e omul care înțelege și neagă democrația. Demagogul e omul care n'o înțelege, dar e convins că o intrupează”. Ba e și triumful la Salonul din Paris al unui „Rubens” bulgar (pp. 86-9). O curioasă analiză a lui Raoul Glaber, pe care autorul spune că l-a „descoperit”, ca pe o „carte rară” (p. 91 și urm.). Scriitorul enumeră edițiile dar uită pe aceia din *Monumenta Germaniae Historica*, și în scria pentru școli (la el se referă poate cînd vorbește de „colección de libros para la enseñanza”; p. 92). L-am presintat celorlor noștri acum cîțiva ani. Glaber e considerat însă ca un profet de decadență neapărată, un antecesor al faimosului Spengler. Se citează și cartea conaționalului nostru, d. Matila Costescu Ghica despre „Estetica proporțiilor”.

•

Cea mai nouă bibliografie despre Bismarck, în *The Journal of modern history*, II, 1, p. 74 și urm.

D. Arpad Bitay publică un studiu, în ungurește (Árad 1930), despre gimnaziul „Majláth” din Alba-Iulia.

Note despre cuvinte românești din ungurește le dă tot d. Arpad Bitay, în „Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyvéből” din 1929.

În „Glasnicul societății din Novisad”, III, 2, 1930, păr. episcop I. Zeremschi se ocupă de mănăstirea Partoš. Sînt și cărți de la Opoovo. Cutare călugăr de acolo, în secolul al XVIII-lea, a murit la noi, la Cozia (p. 212). Altul e din Zarand și vorbește românește, ca și cițiva încă (p. 215). Partenie Barbulovici (e născut la Pereni, în Muntenia, la 1733, Ioanichie Sirbu la Rășinari, puțin înainte (*ibid.*)).— Raporturi sîrbești cu Moscova, la începutul veacului al XVIII-lea, pp. 272-3. Misiunea în Rusia, pe atunci, a lui Iovan Monasterli (p. 283 și urm.).

D. N. Ghiulea publică o întinsă lucrare, *Asigurările agricole, grindina, mortalitatea vitelor* (București 1930). Considerațiile sociologice de la început sînt foarte interesante. Asigurările contra grindinii se văd a fi, în Germania, încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea; în Franța ele sînt propuse la 1799 și ieau ființă de la 1823 înainte (p. 200 și urm.). Frederic-cel-Mare fundează în Silesia o societate pentru asigurarea vitelor în 1765 (p. 291). Danemarca urmează.

Asupra „Caravlahilor” cu urșii și H. C. Thomson, *The outgoing Turk*, Londra 1897, pp. 170-1.

Două hărți cu teritoriul românesc, una a lui Sanson („Harta Delfinului”), în 1696, alta a lui H. Moll, în Londra, la 1725 (Ismailul e redat: Smila; Basarabia tătărească e neted delimitată) în aceeași carte, pp. 204 și 206.

În broșura d-lui P. Nemoianu, *Sîrbii și Banatul* (Craiova 1930) se cuprind articolele autorului din revistele „Țara Noastră” și „Analele Banatului”, examinarea teoriilor ungurești și sîrbești cu privire la originea elementului românesc din Banat (se întrebuințează izvoarele străine, puțin cunoscute). Urmează presintarea pe scurt a elementelor de imigrație sîrbească în provincie și a luptelor lor pentru validitatea politică. Alături, sforțările de a se osebi ale Romînilor, în 1848 și după aceea. Cîteva note despre stările de azi.

Intr'o biserică din Cerneți, între alte cărți este un Minciu venețian: pe Mart, tipărit în 1675, la Veneția, de Nicolae Glykys, care poartă de mai multe ori mica pecete a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu, delicata stampilă (lucrată la Brașov.

El se află azi în păstrarea mea.

Un articol, de d. Raoul Allier, asupra lui Grotius ca „precur-
sor al Societății Națiunilor” în *Revue de Genève*, Novembre 1930.

În cartea d-lui Mihail Moldovan, *Dinamica muncii* (București, 1930), la etimologiile cuvintelor care înseamnă „munca”, toate cu simț de durere, se uită că la noi e „lucru” cu sens de ciștig (și „lucrător”). „Muncă” la noi poate veni din slavonește, dar probabil prin canalul unguresc.

Studii despre Sf. Augustin în *Raze de lumină*, a studenților în Teologie din București, II, 4. Se uită la bibliografie studiul meu din *Cărți reprezentative*, I,

O carte ciudată, apărută la Liège, e această operă a unei doamne înstrăinate, care scrie pentru „copiii țerii românești cari trăiesc în Franța și nu-și cunosc limba maternă”, *Abrégé de l'histoire de la Moldo-Valachie, aujourd'hui Roumanie, depuis Trajan jusqu'à nos jours, traduit de l'histoire écrite par un professeur de lycée de Bukarest* (Liège, imprimerie H. Vaillant Carmanne, 1893).

Și pentru cultura generală sînt de folos observațiile d-lui Ign. Kratschkovsky despre raporturile dintre cugetarea asupra poeziei: la Arabi și la Greci, în secolul al IX-lea, în *Le Monde Oriental*, XXIII, 1-3. Cutare Arab protestă împotriva părerii că ai lui pot lua ceva de la Greci, cari scriu pentru Greci, nu pentru Arabi. O deosebire națională cum nu se află în Apus.

•

În Revista scriitoarelor și scriitorilor romîni, VI, 8-10, scrisori familiare ale lui Al. Vlahuță.

•

Fundația Carnegie publică șase conferinți ale d-lui Joseph Barthélemy, *La conduite de la politique extérieure dans les démocraties* [Paris 1930]. La pagina 15: „Il y a la question des petits États. Certes, dans la diplomatie on est joli; on ne dit pas à un État qu'il est petit, on indique qu'il est un État qui a des „intérêts limités““. Și amintește că „petit État“ fusese considerată și Franța de Englesi, Americani și Iaponesi, la Washington. Situația penibilă a unui președinte de republică frances, atins, din momentul alegerii lui, de „o semi-paralizie morală“, trăind politicește numai prin miniștri, făcînd pe „regina Angliei“, pp. 40-1. Și se reproduc cuvintele d-lui Poincaré: „Quelle lourde et pénible charge que celle du chef État dont le rôle est de faire respecter successivement les idées d'autrui et d'abdiquer ses idées personnelles“ (p. 41). Jules Ferry zicea că responsabilitatea miniștrilor presupune și independența lor (pp. 41-2). Prețioase amintiri personale pentru conferința de la Cannes și retragerea d-lui Briand (p. 47 și urm.).

•

Note despre gimnasiul „C. A. Rosetti“ din Galați le dă d. director Ștefan D. Popescu în *Monografia sa* (Galați [1930]). Gimnasiul a fost întemeiat la 1923 pentru cartierul Bădălanului.

•

D-ra Zoe Ghețu publică un bun studiu despre marele poet engles Tennyson (*Alfred lord Tennyson, omul și poetul*, București 1930). Traducerile autoarei nu sînt rele. Am tradus și eu odată „Bunica“ lui Tennyson (d-ră Ghețu a încercat însăși a o reda în versuri la paginile 127-8): se poate citi în *Opera*

poetică a mea. Am dat acolo și o parte din „Idilele regelui”. E adevărat că atunci d-na Ghețu poate nici nu era născută... Mișcarea inaugurată de Wordsworth și de lakști, cu privire la care era ceva de cules din a mea *Istorie a literaturilor romanice* și din broșura specială a d-lui M. Beza, n'are nimic a face cu „spiritul de democratizare a vieții”; ea nu e o „democratizare a artei”, ci reacțiunea spiritului celtic contra retoriceii latine, a simplității spiritului celtic contra retoriceii franceze a unui Pope (v. p. 117). Nu înțeleg nici nevoia de a crea o limbă, nici nereușita lui. Traducerea de Haralamb Lecca a lui *Enoch Arden* e din limba franceză; de aici, ca și din firea retorică a traducătorului, defectele (cf. p. 118). Traducerea poemei *Dora* de d. Grimm e foarte frumoasă: nu poate fi comparată, în fluiditatea ei, cu forma legănată a greului vers întrebuițat de Lecca.

Deosebit de bine scrisă e în colecția cu același nume „Istoria greacă” a d-lui Gustave Glotz, din care a ieșit un volum și două fascicule. Foarte nouă partea în care se arată ce firziu, cu Licurg, neexistentul, cu tot, s'a format legenda Spartei eroice. Drakon Atenianul, în schimb, n'ar fi un simplu „drac”, un balaur, ci o figură istorică. Foarte multe amănunțele pentru războaiele medice. Rolul mare în cultură al metecilor atenieni (II, p. 526). Partea culturală e, în general, foarte largă.

„Istoria Orientului” de d. Alexandre Mortet (în colecția Glotz; până acum trei fascicule) se distinge prin largă parte făcută, pentru întâia oară, preistoriei. Negadah și Susa sînt prezentate cu interes. Dar metoda rămîne cea strict arheologică. Se vorbește amănunțit și de protoistoria egipteană și mesopotamiană. Indoieli asupra originii „caucasiene” a Sumerienilor (p. 122). Definiția Faraonului: „În persoana lui s'a realizat concentrarea și individualizarea puterilor atribuite fiecăruia din totemii locali” (p. 172). E „Horus-Ra încarnat între oameni” (p. 213). Funcționarii sînt întreținuți de domenii (p. 217). Piramidele sînt „mai întâiu o operă de credință și a regelui și a poporului” (p. 229). „Regele singur se bucură de plenitudinea nemuririi osiriene” (p. 236).

Nu s'a băgat de samă o traducere de Emanoil Chinezu, publicată la Craiova, în 1858, *Tablou istoric al diplomației, de la origina echilibrului european până în zilele noastre* (1860), de contele de Garden.

Despre raporturile dintre Hus și Wiclef, Kvačala, în *Memoariile Academiei boeme* pe 1928.

În *The beautiful lady Craven, original memoirs*, editate de A. M. Broadley și Lewis Melville, Londra [1930], I, p. 106, se pomenește abia trecerea prin București, pe larg descrisă în cartea franceză. Cîteva pagini numai despre șederea la Constantinopol.

O luminoasă carte despre Napoleon o dă d. J. Holland Rose în conferințele sale publicate sub titlul *The personality of Napoleon* (Londra 1929). Întăiu „omul” (influența Corsicei, „Itaca Greciei”, țară de oameni armați, de caporali, de vendette, de clanuri, cum o descrie, la 1769, călătorul Bowell; tinereță în mijlocul teribilelor pasiuni politice; tată „neastîmpărat, intrigant”; mamă de sînge genoves cu picături grecești, capabilă de a bate, pentru că și-a rîs de mersul bunicii, pe locotenentul de șaptesprezece ani; el; „un Italian tăcut, hotărît, plin de resurse”; despreț pentru „lipsă de caracter” a Francesilor; Corsicani plini de patriotism local; operele lui literare; „Jacobinul” după Rousseau, revoluționar înainte de revoluție; la Auxonne gata să tragă la vestea tulburătoare a luării Bastiliei — p. 42 —; acțiune în Corsica, 1789-91, insula fiind cîmpul de aplicație pentru teoria „Contractului social” — p. 49 —, lipsă din Paris în vremea masacrelor din Septembrie, deci „la front cu mîmile curate”; e pentru Iacobini în Provența; închis la Antibes după căderea lui Robespierre; încercare zădărnică în Corsica, 1795; vrea un guvern tare și cucerirea Italiei), „războinicul” „legiuitorul” (superior ca prim-consul — p. 135), „Împăratul”, „Cugetătorul” (admiră pe Oisian, pe Voltaire, nu pe Shakespeare; cere lui Goethe să

scrie o „Moarte a lui Cesar” și să se așeze la Paris; nu-i place Tacit), „Stăpînitorul lumii”; „Exilatul”.

Biblioteca Pierpont Morgan (Pierpont Morgan Library) publică un volum de dări de samă pe anii 1924-1929 („A review of the growth, development and activities of the library”). Se reproduc câteva din admirabilele manuscrise ale mării colecții, începînd cu secolul al IX-lea (și frumosul „Misal” al lui Berthold, din secolul al XIII-lea, Psaltirea de la Cambrai, tot din al XIII-lea (pe acest ms. se pomeneste numele lui Teodor Paleolog, marchis de Montferrat; p. 27). Urmează presintarea celor mai vechi tipărituri (una vine din mănăstirea S. Mattia din Murano; p. 33). La adăuse *Erotemata* ale lui Manuil Moschopoulos (p. 49). Un „lecționar” grec din secolul al XII-lea, fost al bisericii Sf. Gheorghe al Chiparoșilor (p. 51). O *Evangelie* armenescă de la Sis, scrisă în 1274, de un Constantin după cererea mareșalului Oșin, pp. 55-6. Alt ms. armenesc, p. 67. Un manuscris din Hayton, opp. 60-1. Un Legrand, *Le livre de bonnes moeurs* (sec. XV). Una din operele regelui René (pp. 66-7).

În fasc. VIII, *Hrisoave și cărți domnești (1646-1651)*, d. Boga dă acte cu privire la Efreim Hăjdeu și la Pătrașcu Danovici (cu sora Antemia, fiii „bătrînului Danovici”): acesta e autorul Cronografului (p. 1, no. I). Actul următor arată (p. 5) că Gheorghe Roșca Vistierul ținea pe fata Saftei Барноскиице, soția Postelnicului Barnovschi (și mama lui Miron-Vodă) (p. 4).

În fasc. IX, *Mănăstirea Hîncu (1677-1802)*, un act din 1677 de la Mihalcea Hîncul biv Vel Ștolnic (fiul lui Mihalcea Hîncul Serdar; pp. 1, 3). Și alte acte cu privire la această familie și donația ei, Schitul Hîncu.

Note despre trecutul medicinei la noi, în *Clujul medical*, XI, 11, de d. Valeriu Bologa. Se relevă marele rol al medicilor veniți din Macedonia. Urmează Ardelenii și începuturile medicinei în Principate (se reproduce chipuri și frontispicii). Arbelui trasă în broșură.

În cartea d-lui M. Chirișescu-Arva, *Al II-lea Congres internațional pentru știința solului în Rusia Sovietică* (extras din „Buletinul Ministeriului Agriculturii și Domeniilor”, IV-V, 7-10, 1930), folositoare știri asupra actualei stări de lucruri în Rusia. Un Român din Orhei, Nicolae Dima, profesor la Tașchent, în Turchestan (p. 25).

Un conspect al bisericilor eparhiei Hotinului în *Episcopia Hotinului, Anuar*, Chișinău, 1930.

În *Reise-Momente* ale Tirolului Jacques Jaeger (Viena 1887), cărticică ilustrată care a avut două ediții, se descrie drumul pe Dunăre de la Belgrad la Turnul-Severin (vederea Cazanelor). Ada-Calê are un capitol (altă vedere). Pescuitul și facerea icrelor se descriu pe larg (p. 79 și urm.). La Severin găsește „totul german”: otel, cafenea, restaurant, bărbier, tutungerie, café-chantant. Grădina e „primitivă”. Autorul, care a văzut multe orașe de la noi (și Tecuciu, Agiu, Roman, Iași), le află pe toate de același tip; numai Bucureștii „imită Parisul. Lipsă de stil la case, lipsă de gust; viață socială mediocră; lipsă de cultură generală”. A văzut și părăsitul Cernetei, cu cele două biserici, a căror pictură nu place vizitatorului. Două cuvinte despre literatura românească. Vagoanele noastre de clasa întâiu sînt presintate ca „Marterkasten”. Se descrie și teritoriul până la Arad și Seghedin.

În cartea pâr. arhieru Grigorie Leu Botoșăneanu, *Confesiuni și secte, studiu istoric-misionar*, București 1929, un scurt capitol despre „raportul și influența catolicismului, bogomilismului, husitismului și protestantismului asupra Bisericii ortodoxe romîne”. E o compilație inteligentă. Unul mai lung despre sectele la noi.

În *Les origines historiques des problèmes économiques actuels*, Paris 1930, d. Henri Hauser discută metoda de cercetare a factorilor economici. „originea problemei materiilor prime”, „problema deșeurilor”, „problema monetară”, și „problema prețurilor”, „capitalismul comercial și bancar”, „problema mun-

cii". In apendice: „Sarea în istorie”, note asupra băncilor din veacul al XV-lea până la al XVIII-lea, asupra crizei financiare europene din 1559. Informația e tot așa de nouă ca și ideile ce se desfac dintr'însa.

Și în *Revue des vivants*, IV, 7, un jurnal al „zilelor din Iulie 1830”. Intenția de a ucide pe Polignac (p. 921). Și aici „les bandes en guenilles” (pp. 923-5). Steag care se pare tricolor, dar e roșu, pe turnurile de la Notre Dame (p. 924). Pe baricade numai cel roșu (*ibid.*). Se strigă și „Vive Napoléon II! A bas les Bourbons”. Elevii Școlii Politehnice sînt la tunuri (p. 926). Scriitorul găsește că e „revoluția cea mai nememorabilă și mai sublimă pe care o va presinta istoria” (p. 927). Liberalii învingători se temeau ca Parisul să nu fie asediat de trupele regelui (p. 928).

Multe lucruri noi în broșura, bine prezentată, a d-lui G. T. Niculescu-Varone, *Jocuri românești necunoscute*, București 1930. Și pentru glosariu atîtea cuvinte noi (un bun indice la sfîrșit). La pagina 13 se pare că „lemnul lui Dumnezeu” nu e busuioc, ci „lemnul Domnului” pe care-l cunosc din Moldova. Despre piesa de îmbrăcăminte femeiască *zadia*, p. 23, nota 1. „Maramoaica” e un joc țigănesc („maramoiu”=Țigan) (v. p. 26). Și aici, pe la Năsăud, *pecuine* pentru oi (p. 28, nota 1). Indicele general al jocurilor, cu o foarte bogată bibliografie, e extrem de prețios.

În *Arch. istorică*, I², p. 74, la un document al Domnilor Ilie și Ștefan din 8 Mart 1442 ГДЕ КНА САС ДАН e rău tradus de Hasdeu: „unde a fost Sasul Dan”. Un Sas nu putea să poarte numele de Dan. Sas e și numele vechiului Sas Voevod.

În *Țara Birsei*, II, 5, d. Axente Banciu continuă studiul său despre familia de patroni literari Boghici, (tirajul a parte a apărut de curînd la Brașov). Apoi unele note despre viața din Șchei într'o anchetă de la 1761. O cronică a Prejmerului de un pastor sas (anii 1750 și urm.).

D. Filip Horovitz publică în *Cercetări Istorice de la Iași*, V (1929), un larg studiu: „Despre organizația administrativă a Daciei Traiane până la Marcus Aurelius” (Adrian în luptă cu Sarmatii la Sarmisegetuza în chiar prima zi a anului 118; p. 10. Autorul admite, p. 17, data de 121 pentru „bifurcarea” Daciei. Și că la Romula era capitala Daciei Malvensis, pp. 59-60).

D. Hans Schulz încearcă (București, f. an) o „Istorie a României de la Congresul din Paris până la 1922”. E o lucrare de „bacalaureat” la Viena, în 1927, a unui străin, născut la noi și cu dragoste de noi. E un scurt studiu bine gândit și de o formă plăcută. Paginile despre războiul de unitate națională sînt deosebit de calde. „În seară de 24 Iulie 1917, trupele germane, Bavaresii și Brandenburghesii temuți, fugiră într’o goană nebună înaintea acelor țerani simpli, cari nu cruțau pe nimeni... Victoria de la Mărăști pare, poate, foarte mică față de marile succese ale Puterilor Centrale, dar are totuși însemnătatea ei deosebită. Este singura dată cînd Romîni au fost victorioși într’o luptă de ofensivă. Au dovedit înainte de toate că „Valahul” desprețuit, cînd este echipat cum trebuie, e la înălțimea divisiilor germane, cele mai bune din lume. A dovedit puterea de luptă a trupelor românești și a arătat poporului român că orice dușman poate fi învins printr’o voință neclintită.” Se recunoaște, după apărarea de la Mărășești, fuga Germanilor la Răzoare. „Această mare ofensivă, care, prin numărul și durata asalturilor, este una din operațiunile cele mai însemnate de pe frontul de Est, se sfîrși cu victoria deplină a armatei românești. Cînd cartea lui Czernin, „Im Wetkrieg”, putem zice că „trupele lui Mackensen fură crunt bătute”. Numai „generalul Ștefănescu” care ar fi oprit la Iași prinderea familiei regale de către bolșevici mă incurcă. Nu era la Iași numai o gazetă, „Gazeta Moldovei”, care nici n’a existat.

D. Teodor Bălan publică la Cernăuți (1930) o reproducere completă a *Crestomaticului românesc din anul 1820* al lui Teodor Racoc. Note numeroase arată originea tuturor acestor „istorii”, care trec de la Lucian și Plutarh la Wieland și Mme de Genlis.

În *Colecția de Clasici* adnotați, în care volumul d-lui Struțeanu cuprinde o prefață fantastic de greșită, volumul de prosă a lui Alecsandri e însă foarte bun. Introducerea, scurtă, e datorită d-lui Al. Marcu, care a cercetat raporturile poetului cu Italia.

Tot așa — și mai ales — Bălcescu al d-lui P. P. Panaitescu.

D. N. Cartoian și-a rezervat pe M. Kogălniccanu. Prea puține bucăți mai nouă. Nu trebuiau să lipsească nuvelele și ceva din romanul pe care l-a publicat Asachi în foiletonul „Albinei”.

În *Țara Birsei*, II, 3, păr. I. Lupaș schițează, foarte pe scurt, viața și opera lui Ioan Bogdan. D. A. A. Mureșianu se ocupă de preotul Teodor Baran din Șchei (începutul secolului al XVIII-lea; el apare pe la 1736 în luptă cu episcopii Inochentie și Climent de Roman; aceștia apără Biserica împotriva intrusiunii mirenilor și a Sașilor. El isprăvește învins de protopopul Radu Tempea, pe care-l făcuse să fie arestat. D. dr. Emil Pop urmărește vechile nume românești de plante în lucrările Românilor ca și în ale străinilor. D. I. Colan dă o nouă „Istorie a Țerii-Românești” de la 1768 (nu 1792), aflată la capătul unui manuscris al *Cronicii Sloveanilor*. Nu poate fi opera Pitarului Hristachi, care scrie mai târziu. Versuri grecești sînt intercalate (ἀφῆσε με, παραλαβὼ σε; p. 269). „Chicopiseni” (p. 270) e „Nicoposeni” (de la „Nicopoia”), „Sfetison” e Sfeti Ion. Nu „Lăpoșat”, ci „Lăpoșan” (rimează cu Ciocîrlan): e Lăpușneanul (pentru polcovnicul, „pocomnicul” Ilie). „Veroșanu” e egumenul de la Vieroș. „Blagorodnicia Ta” nu „bloggerodnicia”. Nu „cosmeni” (p. 273), ci „cormei”, „curmeiu” (rimă cu: tei). „792”, 1792 e numai pentru copie.

Procesul „secular” dintre satele Feldru și Iad e prezentat de d. Virgil Șotropa, în *Arhiva Someșană* pe 1930, no. 13. Anchetele de la 1760 aruncă o puternică lumină asupra vieții din satele acestui colț nord-estic al Ardealului (se vorbește de casă cumpărată „cu adalmaș”). D. Iuliu Moisil dă cîteva pagini despre moartea lui Coșbuc († 9 Maiu 1918). A murit odată cu vestea încheierii tristei păci din București. Se relevază ce e pe un ms. din 1805 al soldaților romîni trimiși contra Austriei. Și note despre 1848.

D Iulian Martian reproduce paginile, de cea mai mare importanță, în care autorul lucrării anonime *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes* (Cassel 1852) zugrăvește adunarea de la 3 Maiu 1848 la Blaj. Autorul rîde de portul „antediluvian” al Romînilor, „de o brutalitate animalică”. Pribegii de la noi pregătesc „masele”. Șaguna e cel mai frumos din cei de față. Lîngă el Lemeny apare bătrîn și smerit. Apare și Vasile Nopcea, prefect la Inidoara, care, tratat de „Valah”, se bătuse în duel cu Ladislas Baresay.

Trupa austriacă stă de-o parte. Oratorii sînt călduroși, publicul „apatic și uluit”. Bărnuț e presintat ca fiind „cu exterior comun și neîngrijit”. Cînd întrebă, ține mîinile pîlnie. Teranii răspund: „așa”. Se dă mare loc discursului unuia care cere liberarea studentului Micșa.

•

În *Analele Brăilei*, I, 4-6, note de d. Gh. T. Marinescu despre „Brăila Veche” (planșe de Raffet; un plan austriac din 1879; o largă și interesantă sintesă). Mărturii de călători despre Brăila le adună dd. Mih. Popescu și Gh. T. Marinescu. D. Nicolae C. Istrati explică felul dublu cum apare Brăila în harta lui Broniovius din 1595. Din Arhivele Statului se desfac știri nouă despre dascălul brăilean Ioan Penescu. Tot de d. Marinescu o notă despre ziarul *Mercur*, din Brăila (1839-41).

În n-1 I din anul a doilea d. I. C. Filitti publică un lung studiu despre „Primii ani de organizare ai Brăilei, după eliberarea de supt Turci” (și material inedit; de notat: moșia Șcheaua). Din Arhivele Statului d. Ioan Vîrtosu scoate știri despre întăii doctori brăileni: Fabriciu, Tavernier, Hepites și Iorgandopulo. Între documente, unul din 1633 pomenind pe negustorul brăilean Badea, căruia Matei Basarab îi dă „moșia Iașul din județul Brăila” (p. 54). O hotarnică din 1808 a raiei (p. 55): nume românești numai: Carabățul, Tușii, Scorțarul, Timpul, Cuptoare.

•

Note despre influența italiană asupra romantismului francez, de M. Brahmer, în *Bulletin international de l'Académie polonaise des Sciences et des lettres*, 1929, n-le 7-10.

Tot acolo, pp. 212-3, d. K. Dobrowolski se ocupă de „vechea

civilizație populară în Polonia Mică”: e balcanic ceaunul spânzurat de tavan și românesc *cărek-țarc*.

D. E. Kipa vorbește de francmasoneria în Polonia. Același prezintă corespondența lui von Gentz, informatorul Fanarioților noștri, cu contesa Wrba și princessa Jablonowska, în 1807 și anii următori.

De d. Konopczynski știri despre războiul confederațiilor de la Bar (1768-1772).

De d. M. Małeckı un studiu asupra dialectelor slave din Istria (e vorba și de Morlaci, de Cici).

Luminoase pagini despre felul cum trebuie predată istoria le publică d. Rafael Altamira, în *Bulletin of the International Committee of historical sciences* pe Iunie 1830. D. Lhéritier cercetează felul cum istoria bizantină se prezintă în manualele de învățămînt secundar din Franța. Cu plăcere se cetească formulări ca aceasta: „avant le XIII-e siècle la civilisation était à l'Orient et même à l'Extrême Orient, c'était nous qui étions les Barbares, nos premiers rois étaient des roitelets infimes auprès des potentats d'Orient” (p. 680). Se arată că „Imperiul bizantin era centrul istoriei” (p. 684). Se insistă asupra „unității incontestabile a istoriei Orientului, care nu se schimbă decît în aparență” (p. 685). Tot așa asupra unității teoretice a Imperiului, care *n'a perit in Occident* (*ibid.*). Se recunoaște caracterul de *talasocrație* al Imperiului bizantin (p. 686). O bibliografie a istoriei Ungariei de d. Em. Lukinich pe p. 697 și urm.

O foarte bună compilație, după lucrări în mare parte franceze, e cartea d-lui Al. I. Alexandrescu, *Originile civilizației*, (București 1930), carte de preistorie generală.

În materie de bibliotecă, un raport de la începutul secolului al XIX-lea arată că la Trieste negustorii și meșterii nu caută cultura, care „nu stă în cursul schimbului, nici într'un cîștig de cinzeci la sută”, ceilalți se ieau după dînșii sau cetească în casă. „Este și o clasă de persoane care (nu are aproa-

pe nimic de făcut toată ziua, dar această clasă, cum se știe, e prea înamorată de deliciosul far niente" (*Archeografo Triestino*, seria 3, XV, p. 199).

Asupra elementului roman în Istria și Dalmația a se vedea *Voyage pittoresque et historique*, ilustrat, al lui Lavallée (Paris 1802).

În *Archeografo triestino*, seria 3, vol. XV, d. Attilio Degrassi se ocupă de limitele teritoriului Iapygilor iliri.

Cartea d-lui Jacques Ancel („cu colaborația d-lui Henri Calvet”), *Histoire contemporaine* (Paris, Delagrave) e un manual cu totul nou, plin de idei și de puncte de vedere personale, adevărat manifest didactic al unei generații deprinse a gândi altfel. Volumul II (1848-1930), splendid ilustrat, cu figuri inedite, a apărut dăunăzi. Se dau și versuri de Asachi și Eminescu, bine caracterisat.

În cartea d-lui Sebastian Stanca, *Episcopia ortodoxă română a Vadului, Feleacului și Clujului (1919-1929)*, Cluj, 1930, se află și știri despre vechile fundații episcopale din Vad și Feleac (cred că „Cerneza” de la pagina 7 era un nemeș: Cernai). Mai mult, firește, despre noua episcopie a Clujului.

În broșura d-lui de Guichen, *Les relations russo-allemandes du XVIII-e siècle à 1870* (Saint-Amand [1930]) se vorbește de politica prusiană față de Polonia. Era vorba, supt Directoriul frances, de posibilitatea unor intrigi rusești în Ardeal (p. 23). Multe extrase, puțin dispartate, din corespondențe diplomatice inedite. La 1851, Țarul apare reconciliat cu Francisc-Iosef (p. 41). Asupra alegerii lui Cuza știri engleze pe paginile 49-50. Austria e contra acestei alegeri, Prusia, legată de Rusia, pentru. Buol ministrul austriac, înfățișa actul Unirii ca „o uniune republicană” (p. 51), „En effet, ajoutait-il, si l'on crée un royaume de Roumanie indépendant, toute la Bessarabie, dont la population est roumaine de sang et de langue, tendra à s'annexer à ses frères roumains, sous un souverain indépendant” (p. 51).

În *L'Europe centrale*, IV, 36, pp. 66-7, d. Ilie Borșac prezintă, după manuscris, o ambasadă rusească la Paris în 1654. Ea se plîngea de Poloni. Eticheta a fost întreruptă de o teribilă bețivănie.

Ideii generale nouă în discursul p. episcop Teutsch despre luptele Sașilor pentru vechea lor autonomie, publicat în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N. F., XLV, 3. Atacuri contra noului regim românesc, p. 365 și urm. I se pare autorului că și supt regimul maghiar era mai bine. Sașii ar fi „asediați” și în pericol de capitulare. E, de sigur, o exagerare. Note despre Stephan Ludwig Roth, de d. Otto Folberth, urmează.

În broșura populară *Posada 1330, 9-12 Noembrie* (București 1930), d. N. A. Constantinescu, pledează pentru invasiunea lui Carol-Robert prin Severin, în locul coborîrii din munte. Ni se pare că e greu să se admită un așa de lung drum priartr'o fără care, cum a dovedit-o îndată, putea să se apere. Mențiunea cronicii ungurești e însă formală, pentru Severin. Sînt și citeva ilustrații bine alese.

D. Constantin I. Balmuș dă la Paris un studiu adîncit despre stilul Sf. Augustin (*Étude sur le style de Saint Augustin*, Paris 1930). Se observă ce puține sînt expresiile populare. În schimb mulți termeni grecești. De un deosebit interes paragraful despre ritmul frazei.

În *Korrespondenzblatt* de la Sibiu, Septembrie-Octombrie 1930, d. Herbert Schönebaum vorbește despre prezența la Sarospatak, lângă Rákóczești, a marelui inițiator pedagogic Comenius. El voise să facă aici o „școală pansofică”. De la această petrecere a lui în Ardeal a rămas așa-numita „Agenda Patakina” și idcia unei „schola ludus”. Se gîndia și la o cruciată în legătură cu planul, mai vechiu, al călugărului parisian Emerie Cruce (p. 177).

D. Marin Lișcu publică un studiu despre limba filosofică a lui Cicerone (*Étude sur la langue de la philosophie morale chez Cicéron*, Paris 1930).

N. I.

Doamnă și domniță, servite de o copilă de casă.
De Pizzamano.